

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Speciální pedagogika

**Studijní obor
(kombinace):** Speciální pedagogika pro vychovatele

**ALTERNATIVNÍ A AUGMENTATIVNÍ KOMUNIKACE U JEDINCŮ
S NARUŠENOU KOMUNIKAČNÍ SCHOPNOSTÍ**

ALTERNATIVE AND AUGMENTATIVE COMMUNICATION IN INDIVIDUALS
WITH DISTURBED COMMUNICATION ABILITY

Bakalářská práce: 08-FP-KSS-1020

Autor:

Martina Kuchyňková

Podpis:

.....

Adresa:

Zahradní 336

411 56, Bohušovice nad Ohří

Vedoucí práce: prof. PhDr. RNDr. Marie Vágnerová, CSc.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
82	0	0	1	42	5

V Liberci dne: 15.4.2009

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Liberci dne: 15.4.2009

Martina Kuchyňková

Chtěla bych touto cestou poděkovat vedoucí své bakalářské práce
prof. PhDr. RNDr. Marii Vágnerové, CSc. za její trpělivost a cenné podněty a rady.
Také bych chtěla poděkovat za podporu mému tatínkovi.

Název bakalářské práce:

Alternativní a augmentativní komunikace u jedinců s narušenou komunikační schopností

Název bakalářské práce:

Alternative and Augmentative Communication in Individuals with Disturbed
Communication Ability

Název bakalářské práce:

Alternativen und Augmentativen Kommunikationssysteme bei Personen mit gestörten
kommunikativen Fähigkeiten

Jméno a příjmení autora: Martina Kuchyňková

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2009

Vedoucí bakalářské práce: prof. PHDr. RNDr. Marie Vágnerová, CSc.

Anotace:

Bakalářská práce se zabývá používáním alternativních a augmentativních komunikačních systémů u jedinců s narušenou komunikační schopností, kteří jsou uživateli sociálních služeb. Cílem mé bakalářské práce je vytvoření metodické příručky alternativní a augmentativní komunikace pro profesionály pracující s klienty s narušenou komunikační schopností – v části Teoretické zpracování problému. Doplnění metodiky o dotazníkové šetření vyplývající z praktické zkušenosti profesionálů pracujících s klienty s narušenou komunikační schopností – v části Praktická část. Bakalářská práce obsahuje seznam použitých zdrojů a pět příloh – dotazník a čtyři kasuistiky.

Klíčová slova:

komunikace, alternativní a augmentativní komunikační systémy, sociální služby.

Summary:

This diploma thesis deals with the usage of alternative and augmentative communications systems for persons with distorted communication abilities, who are also clients of social services. The aim of the diploma thesis is to create a methodical manual for professionals working with these clients – in the section Theoretical Elaboration of the Problem. Complementing of methodology by questionnaire research goes from the praxis of professionals working with clients with distorted communication abilities - in the section Practical Part. Diploma thesis enclosures list of used resources and five attachments – questionnaire and four case reports.

Keywords:

communication, alternative and augmentative communications systems, social systems.

Zusammenfassung:

Diese Diplomarbeit beschäftigt sich mit der Anwendung den Alternativen und Augmentativen Systemen von Personen mit gestörten kommunikativen Fähigkeiten, die die soziale Leistungen benutzen. Ziel dieser Diplomarbeit ist die Bildung eines methodischen Handbuchs über Alternative und Augmentative Systeme für Fachleute, die mit den Klientelen mit gestörten kommunikativen Fähigkeiten arbeiten – im Teil Theoretische Verarbeitung der Probleme. Ergänzung der Methodik mit Fragebogen Forschung geht aus von die praktische Erfahrung den Fachleuten, die mit den Personen mit gestörten kommunikativen Fähigkeiten arbeiten – im Teil Praktische Partie. Die Diplomarbeit enthält das Verzeichnis den genutzten Quellen und fünf Anlagen – ein Fragenbogen und vier Kasuistik.

Schlüsselwörter:

Kommunikation, Alternative und Augmentative Kommunikationssysteme, soziale Leistungen.

Obsah:

1. Úvod	8
2. Teoretické zpracování problému	9
2.1. Vymezení termínu	9
2.2. Diagnostika.....	10
2.3. Možnosti využití alternativní a augmentativní komunikace	11
2.3.1. Komunikační systémy nevyžadující pomůcky (manuální znaky).....	12
2.3.2. Komunikační systémy vyžadující pomůcky	14
2.3.3. Vzdělávání nemluvicích osob	25
2.4. Prognóza.....	27
2.5. Prevence	29
2.6. Stručná sumarizace informací o alternativních a augmentativních komunikačních systémech	29
3. Praktická část.....	42
3.1. Cíl praktické části a účel průzkumu	42
3.2. Stanovení předpokladů nebo otázek průzkumu	42
3.3. Použité metody	42
3.4. Popis zkoumaného vzorku	44
3.5. Získaná data a jejich interpretace	44
3.5.1. Zpracování uzavřených otázek z dotazníku	44
3.5.2. Zpracování otevřených otázek z dotazníku	47
4. Navrhovaná opatření	64
5. Závěr.....	66
6. Seznam použitých zdrojů	68
7. Seznam příloh.....	71

Seznam použitých zkratk

AAK: alternativní a augmentativní komunikační systémy

CMP: centrální mozková příhoda

DMO: dětská mozková obrna

IP: individuální plán (IP jsou používány v sociálních službách k poskytování individuální sociální služby klientovi)

SPC: speciálně pedagogické centrum

VOSK: výměnný obrázkový komunikační systém

1. Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem si zvolila téma: Alternativní a augmentativní komunikace u jedinců s narušenou komunikační schopností. Toto téma jsem si vybrala proto, že se jím zabývám intenzivně již více než čtyři roky a tato práce je v pořadí již druhou mou prací na toto téma. Pracuji v Domově se zvláštním režimem, kde jsou klienti s různými psychiatrickými diagnózami. Někteří klienti nemohou mluvit, nebo jejich verbální projev je značně omezen či nesrozumitelný. Je pro mě velmi těžké vidět jak si někteří kolegové a některé kolegyně z personálu myslí, že klientům, kteří nemluví rozumí. Vidím, že tito kolegové si to jenom myslí, jen se domnívají, že klientům, kteří nemluví, rozumí. A klienti po několika nezdařilých pokusech o komunikaci vzdávají a nebo vytvářejí dojem spokojeného klienta. Ve skutečnosti však jejich potřeby vůbec uspokojené nejsou. Proto se již několik let snažím vyhledávat v našem zařízení právě tyto klienty a vhodné alternativní nebo augmentativní komunikační systémy, které by jim pomohli a usnadnili jim tak jejich život.

Ovšem není to vůbec snadné! Narážím na nejrůznější nepochopení a neúspěchy. Literatura o tomto tématu není ucelená. Sama čerpám z několika zdrojů, zatím jsem nenalezla publikaci, která by dané téma vyčerpala, která by mě zcela uspokojila. Problémy jsou s kolegy, kteří nemají potřebu se učit nějaký „jiný“ způsob komunikace, není jim příjemné, že se vůbec někdo snaží některé klienty převést na jiný komunikační systém. Protože pro kolegy to ve finále bude více práce. Klienti „toho po nich budou více chtít“, protože budou mít „svůj dorozumívací prostředek“.

Problém je i v tom, že mnozí naši klienti mají z dob dávno minulých ve své dokumentaci slova „nevzdělavatelný/á, nevychovatelný/á“. To znamená, že je většinou nikdo nevzdělával, nikdo s nimi mnoho nepracoval, rozhodně ne intenzivně. Od dětství u nich nebyl zaváděn odpovídající alternativní nebo augmentativní komunikační systém pomocí něhož by jedinec mohl být vzděláván, pomocí něhož by jedinec mohl lépe komunikovat se svým okolím.

Cílem mé bakalářské práce je vytvoření metodické příručky alternativní a augmentativní komunikace pro profesionály pracující s klienty s narušenou komunikační schopností – v části Teoretické zpracování problému. Doplnění metodiky o dotazníkové šetření vyplývající z praktické zkušenosti profesionálů pracujících s klienty s narušenou komunikační schopností – v části Praktická část.

2. Teoretické zpracování problému

2.1. Vymezení termínu

Alternativní a augmentativní komunikace (AAK) je oblast klinické praxe, která se pokouší kompenzovat projevy poruchy a postižení u osob se závažnými expresivními komunikačními poruchami (tj. se závažným postižením řeči, jazyka psaní).¹

Alternativní komunikační systémy se užívají jako náhrada mluvené řeči.

Při komunikaci se používají verbální i metajazykové prostředky. Základní mimoslovní způsoby tvoří pohled (řeč očí), mimika (výraz obličeje), kinestetika (pohyby hlavou, rukou, nohou, způsob chůze), fyzické postoje (konfigurace všech částí těla), gestika (gesta), haptika (doteky), proxemika (přiblížení či oddálení), úprava zevnějšku a životního prostředí.²

Augmentativní komunikační systémy podporují již existující komunikační schopnosti, určité existující dovednosti, které jsou však nedostatečné pro dorozumívání, usnadňují porozumění řeči i vlastní vyjadřování.³

Cílem AAK je umožnit jedincům se závažnými poruchami komunikačního procesu aktivní dorozumívání a zapojení do života společnosti. Systémy AAK jsou efektivně využívány jak u vrozených narušení komunikačního procesu, které vznikly v důsledku handicapů smyslových, mentálních, centrálních poruch vývoje hybnosti, vývojových poruch řeči a kombinovaných postižení, tak u poruch získaných, například poúrazových stavech mozku, nádorech mozku, cévních mozkových příhodách, a u degenerativních onemocnění, Parkinsonovy, Alzheimerovy nemoci apod.

Metody augmentativní komunikace:

- *Bez pomůcek* – užití prostředků nonverbální komunikace (pohled, mimika, gestikulace, vizuálně-motorické znaky).

¹ Klenková, E., Jedlička I. a kol., *Klinická logopedie*. Praha 2003, Portál s. r. o. ISBN 80-7178-546-6. Str.: 561.

² KLENKOVÁ, J.: *Logopedie*. Havlíčkův Brod: Grada, 2006. ISBN 80-247-1110-9. Str.: 206.

³ KLENKOVÁ, J.: *Logopedie*. Havlíčkův Brod: Grada, 2006. ISBN 80-247-1110-9. Str.: 206.

- *S pomůckami* – předměty, obrázky, fotografie, symboly (piktogramy, písmo), komunikátory.
- *Jiné typy* – například doplňky ke snadnějšímu ovládní počítače (alternativní klávesnice, spínače apod.).⁴

2.2. Diagnostika

Podrobné vyšetření klienta a jeho životních podmínek je základním předpokladem pro úspěšné stanovení typu AAK intervence. Je třeba shromáždit informace od odborníků různých oborů. Velmi důležité jsou i informace osob-neprofesionálů, které jsou s klientem v pravidelném kontaktu a dobře ho znají.

Pro stanovení terapeutického postupu zjišťujeme:

- Rozumění signálům neverbální komunikace
- Rozumění řeči
- Současné způsoby komunikace (verbální i neverbální) a jejich úspěšnost, včetně případného spontánního užívání náhradních forem komunikace
- Schopnost vyjadřovat souhlas a nesouhlas (ano/ne)
- Zrakové a sluchové vnímání
- Rozumění symbolům a případné čtenářské dovednosti
- Úroveň motoriky (hrubá a jemná motorika, rozsah, přesnost a rychlost pohybu ruky pro zhodnocení fyzického přístupu ke komunikačním pomůckám včetně sezení a polohování)-cílem je zjistit motorické schopnosti, nikoli popsat motorické obtíže
- Motivaci ke komunikaci a potřebu dorozumět se
- Sociální dovednosti včetně vztahů k vrstevníkům
- Emoční projevy, chování
- Kognitivní schopnosti
- Základní znalosti a perspektivy školského zařízení
- Způsob trávení času, v jakém prostředí se uživatel pohybuje
- Očekávání klienta a osob v jeho okolí, úroveň podpory⁵

⁴ KLENKOVÁ, J.: *Logopedie*. Havlíčkův Brod: Grada, 2006. ISBN 80-247-1110-9. Str.: 206.

⁵ Škodová, E., Jedlička I. A kol., *Klinická logopedie*. Praha 2003, Portál s. r. o. ISBN 80-7178-546-6. Str.: 562-563.

2.3. Možnosti využití alternativní a augmentativní komunikace

Většina lidí při verbální komunikaci používá k dokreslení významu svých slov mimiku, gesta, řeč těla, případně mohou své myšlenky vyjádřit písemně. Jde tedy často o multimodální komunikaci. Je-li řeč výrazně omezená, obtížně srozumitelná nebo se člověk nemůže vyjadřovat řečí vůbec, jsou tyto vedlejší způsoby komunikace ještě důležitější. Pro potřeby slyšících nemluvicích osob byly tyto způsoby rozvedeny do znakových nebo symbolických systémů. V zahraničí také došlo během třiceti let vývoje AAK k rozvoji technických pomůcek a technologií, které dále rozšiřují možnosti dorozumívání u osob se závažnými poruchami komunikace.

U dětí s rizikovou diagnózou je třeba začít s AAK tak brzy, jak je to možné, aby dítě nemělo zkušenost selhání, rozvíjela se jeho aktivita, potřeba i schopnost exprese. Tak jako zdravé dítě slyší řeč všude kolem, absorbuje ji a používá, i nemluvicí dítě by mělo být s AAK obdobným způsobem stále v kontaktu. Navržený systém by se měl vyvíjet souběžně s postupným rozvojem komunikačních potřeb dítěte.

Rozvoj komunikace v raném období vývoje souvisí s potřebou poznat svoje okolí, porozumět mu a ovlivňovat dění kolem sebe. Už 9-10 měsíční dítě chápe, že může ovlivnit chování dospělého použitím různých komunikačních strategií (gesty, mimikou, vokalizací aj.), první slova se objevují mezi 12.-25. měsícem. Využívání AAK v raném období tvoří rámec programu pro rozvoj dovedností, které vedou nejen k podpoře dorozumívání, k učení se interakci, k překonání rozporu mezi dobrým rozuměním a nemožností verbálně se vyjádřit, ale směřují k procesu osvojování jazyka jako nástroje pro rozvoj myšlení.

Nejčastější klasifikací strategií AAK jsou:

1. systémy, které při komunikaci nevyžadují pomůcky-komunikace cíleným pohledem, výrazy obličeje, gesty, držení těla, manuálními znaky a systémy
2. systémy, které vyžadují pomůcky:
 - netechnické-užívají jednoduché pomůcky, které nemají hlasový výstup
 - technické-využívají elektronické komunikační pomůcky a počítače, mají speciálně upravený hardware a software tak, aby byly využitelné ke

komunikaci a také přístupné i lidem s fyzickým postižením, jde o jednoúčelové pomůcky pro komunikaci a počítače.⁶

2.3.1. Komunikační systémy nevyžadující pomůcky (manuální znaky)

V době, kdy se u malých dětí vyvíjí komunikace, mají jejich gesta a tělesné pohyby větší signalizační potenciál než zvuky, které jsou s nimi spojeny. Pokud jsou mimika, modulace hlasu, gesta a manuální znaky (tj. gestikulačně-vizuální symboly, jež se používají k přenosu informace) důsledně užívány společně se slovy, mohou zprostředkovat učení mluvených slov tím, že pomáhají diferencovat zvuky řeči a začne se dříve vytvářet spojení mezi mluveným slovem a jeho významem.

Povaha postižení u mnoha typů komunikačních obtíží vede k tomu, že postižený je více odkázán na znak a kinestetické vnímání, protože způsob přenosu u mluveného slova je chvilkový, a tedy obtížně zachytitelný, a tak znak poskytuje doprovodnou vizuální informaci. Jde vlastně o spojení řeči s pohybem: zrakové, hmatové a kinestetické pohyby, které vznikají při řeči a současném provádění znaků, jsou důležité při vytváření percepčně-motorických paměťových stop. Znaky se tedy také využívají jako pomoc při vybavování či spojování slov ve větě.

Znaky lze rovněž využít bezprostředně v situacích, jež jsou pro dítě aktuálně zajímavé - to je velmi důležité zvláště u dětí s mentálním postižením a poruchami pozornosti. Výhodou je i možnost dorozumívání na větší vzdálenost.

Je podstatné, aby gestikulační kód byl srozumitelný všem účastníkům komunikace, pak také dochází ke zmírnění frustrace či apatie z dlouhodobě neúspěšných pokusů o komunikaci.

Uvedeme zde některé příklady využívání manuálních znaků.

Přirozený znakový jazyk neslyšících

Užívá se v komunitě neslyšících, má vlastní syntax a gramatiku. Existuje v řadě národních variant.

⁶ Škodová, E., Jedlička I. A kol., Klinická logopedie. Praha 2003, Portál s. r. o. ISBN 80-7178-546-6. Str.: 563-564.

Znakovaná čeština

Využívá manuální znak neslyšících, které provázejí mluvený projev v češtině, včetně skladby a gramatiky češtiny. Tento způsob odpovídá i potřebám slyšících osob, jež mají těžké řečové omezení (bez výrazného pohybového omezení rukou), případně se doplňuje různými typy pomůcek.

Znakování klíčových slov

Znakování slov, která jsou hlavními nositeli sdělení, se doporučuje u osob s těžkým typem mentálního postižení. I tento způsob samozřejmě doprovázíme běžnou gramaticky správnou řečí.

Prstová abeceda

Při komunikaci s podporou manuálních znaků se také často využívá prstová abeceda: znázorňuje jednotlivá písmena abecedy pomocí různých poloh prstů jedné nebo obou rukou. Pro potřeby AAK se využívá převážně tam, kde pro určitý pojem není vytvořen znak (např. pro jména), nebo pro zvýšení srozumitelnosti mluvené řeči.

Cud sérech

Jde o systém osmi tvarů ruky, které reprezentují skupiny souhláskových zvuků, a šesti poloh ruky u obličeje, jež označují skupiny samohlásek a dvojhlásek. Kombinací těchto poloh lze předvést přesnou výslovnost slov probíhající řeči. Systém se používá u osob se sluchovým postižením, ale má dobré výsledky i u osob s vývojovou apraxií řeči.

Metoda Tadoma

Používá se u slepohluchých osob. Jde o jakési hmatové čtení řeči: ruka postižené osoby se dotýká obličeje a krku mluvící osoby tak, že se palcem dotýká rtů, cítí i pohyby čelistí a jazyka. Ostatní prsty odhmatávají vibrace na tvářích, čelistech a hrdle.

U osob se zrakovým a sluchovým postižením se užívá i taktilní vnímání manuálních znaků – člověk s postižením umístí ruce na (dominantní) ruku znakovající osoby, takže má možnost vnímat pohyby při znakování, a tím lépe rozumět sdělení.

Lormova abeceda

Jednotlivá písmena abecedy se vyznačují dotykem na dlani a prstech jedné ruky. Užívá se u slepohluchých osob.⁷

2.3.2. Komunikační systémy vyžadující pomůcky

- **Netechnické pomůcky (symboly)**

Trojrozměrné symboly

Při komunikaci lze využívat předměty – trojrozměrné symboly, s nimiž lze manipulovat, mají hmatovou strukturu a jsou snadno rozpoznatelné. Jsou vhodné u velmi malých dětí (hmatové symboly a významy vnímá už sedmiměsíční dítě), pro osoby se zrakovým postižením, s kombinací smyslového postižení či u osob s těžkým mentálním postižením. Nevýhodou je, že nemohou reprezentovat abstraktní slova, překrývá se také pojmenování předmětu a související činnost (lžička-symbolizuje lžičku samotnou i pojem jíst).

Fotografie

Barevné či černobílé fotografie mohou znázornit předměty, činnosti, osoby, místa. Fotografie je nejrealističtější dvojrozměrné znázornění, je srozumitelnější a „čitelnější“ než obrázek či grafický symbol. Fotografie jsou často předstupněm pro abstraktnější symbolické systémy.

Fotografie je také velmi motivující – dítě vidí konkrétní, „své“ osoby, jsou zobrazeny jeho vlastní zážitky.

Bliss symboly

Pro potřeby nemluvicích byly navrženy různé typy grafických symbolů. Některé se původně využívaly pro výuku čtení u dětí s postižením. Grafické symboly dětem rovněž pomáhají pochopit strukturu prostředí, sled činností v čase, stavbu věty, jsou výhodné i pro možnost vyjádření abstraktních jazykových pojmů.

V sedmdesátých letech 20. století se pro potřeby nemluvicích osob začal v Kanadě využívat systém Bliss symbolů, původně navržený Charlesem Blissem jako grafický

⁷ Škodová, E., Jedlička I. A kol., Klinická logopedie. Praha 2003, Portál s. r. o. ISBN 80-7178-546-6. Str.: 564-566.

jazykový systém pro osoby, které mluví různými jazyky. Systém zahrnuje konkrétní i abstraktní pojmy. Pro jeho aplikaci je třeba naučit se rozumět lingvistickým pravidlům systému – např. slovesa jsou odvozena od podstatných jmen tzn. indikátorem slovesa. Symboly jsou vytvořeny z geometrických tvarů – velikost, orientace a poloha tvarů reprezentují různé významy. Systém obsahuje přibližně sto základních symbolů, jejich kombinací lze vytvářet další významy, a tím rozšiřovat slovní zásobu – proto má mnohem větší flexibilitu než jiné systémy. V porovnání s jinými systémy jsou to symboly velmi abstraktní.

Picture Communication Symbols

Velmi rozsáhlým systémem grafických symbolů jsou Picture Communication Symbols (PCS) – realistické barevné obrázky může dítě rozeznávat už od 18 měsíců věku. PCS navrhla logopedka Roxana Johnsons, soubor obsahuje více než 3000 pojmů. Symboly jsou v barevném i černobílém provedení.

Symbols makaton

Symboly makaton byly navrženy jako součást jazykového programu Makaton. Používají se také v kombinaci s písmeny, např. pro gramaticky správné dotvoření obrázkového sdělení. Symboly pro abstraktnější pojmy vycházejí z grafického znázornění manuálního znaku.

Piktogramy

Piktogramy jsou černobílé, navrženy tak, aby redukovaly obtíže v diskriminaci figury a pozadí.

Tak jako u mluvících jsou vyslovená slova „symbolem“ významu, je důležité, aby i grafická podoba slova byla jednoznačným kódem, kterému shodně rozumí uživatel i komunikační partner. Proto se symboly často spojují s nápisy. Pro komunikaci lze využít i stylizované kresby, obrázky z časopisů, kliparty, loga atd.

Nejjednodušším způsobem výběru symbolu je na něj ukázat a indikovat pohledem – pokud tato dovednost není vytvořena, je třeba začít s výukou výběru ze dvou předmětů/symbolů. Další v hierarchii dovedností práce se symboly je schopnost řadit je do komplexnějšího sdělení /symboly panenka + jíst pro vyjádření panenka chce jíst).

Rozhodnutí, který systém symbolů je vhodný pro daného jednotlivce, děláme se zřetelem na individuální potřeby klienta (se zohledněním předchozí jazykové zkušenosti uživatele,

věku, kognitivních, motorických, smyslových schopností atd.), nikoli se zřetelem na vnější faktory (např. doposud užívaný systém v zařízení).

Při výběru systému je důležitá jeho otevřenost a flexibilita, např. 20 konkrétních pojmů znázorněných fotografií, obrázkem či symbolem umožní vyjádřit jen omezené množství myšlenek, zatímco např. kombinace písma a symbolů nebo Bliss symboly jsou sice náročnější na výuku, ale umožňují uživateli vyjádřit neomezené množství pojmů, včetně abstraktních.

Je nezbytné uvědomit si, že není vždy jednoznačný vztah mezi rozeznáním předmětu/obrázku/symbolu na základě pojmenování a schopností využít ho pro komunikaci – i osoba, která podle názvu neidentifikuje pojem na obrázku, může být schopná přiřadit obrázek k předmětu a naučit se o tento předmět požádat.

Symbole se pro potřeby nemluvicí osoby sestavují do komunikačních tabulek.

Komunikační tabulky

Forma komunikační tabulky vychází z potřeb uživatele – organizace symbolů v ploše, případně v prostoru, je založena na pohybových a zrakových možnostech uživatele (velikost tabulky, velikost a umístění symbolů, barevný kontrast), zohledňuje rovněž jazykové potřeby. Podle svých motorických možností pak nemluvicí osoba vybraný symbol indikuje ukázkou prstem, pěstí, pohledem, hlavovým ukazovátkem, světelným paprskem umístěným na hlavě atd. Pro budování budoucí „nezávislé“ komunikace je důležité začít co nejdříve podporovat schopnost rozpoznat písmena a tištěná slova – zpočátku se kombinují s obrázkovými symboly. Tabulky mohou postupně obsahovat i samostatná písmena, slova, věty a číslíce.

Organizační uspořádání komunikační tabulky (podle Blackstonové) může být:

- ✓ **Schematické** – životopisné uspořádání (např. album fotografií)
- ✓ **Taxonomické** – je založeno na určitém systému (např. podle kategorií)
- ✓ **Sémanticko-syntaktické** – je založeno na využití gramatických zákonitostí
- ✓ **Abecední** – užívá řazení podle abecedy
- ✓ **Podle často používaných** pojmů – symboly se seskupují tak, aby mohly být snadno a rychle dosažitelné
- ✓ Založené na potřebě posluchačovy **snadné orientaci** – tabulky s textem jsou uspořádány tak, že obrázková část je zobrazena směrem k uživateli pomůcky, doplňující text je obráceně, aby jej mohl komunikační partner snadno číst.

Symbole mohou být také zachyceny na volných kartičkách, pak je lze uspořádat do tabulky např. pomocí suchých zipů. To je výhodné pro případnou manipulaci se symboly.

Tabulka může mít velmi individuální provedení – např. symboly mohou být umístěny na stolku vozíku, případně na otočném válci, který je na vozíku upevněn. Pro uživatele, který ukazuje symboly nohou, se deska se symboly umístí na podnožku vozíku. Tabulka může mít i kapesní formát nebo se symboly mohou umístit na oblečení komunikačního partnera, výhodná je např. vesta opatřená suchými zipy – na ně je možné umístit jak předměty, tak symboly na jednotlivých kartičkách.

Uživatel by měl být vtažen do procesu výběru slovní zásoby. Tabulka by měla být zajímavá (i pro jeho vrstevníky) a odrážet osobnost, zájmy a věk uživatele. Podstatné je zajistit rozšiřování slovní zásoby – tvorba tabulky je pokračující proces. Nová slovní zásoba musí být dostupná podle měnící se komunikační situace. Uživatel musí také umět o tabulku požádat.

Užívání tabulky by mělo vyžadovat co nejmenší úsilí, aby nebyla omezena spontánnost a rychlost komunikace. Tabulka musí být kdykoli dostupná a musí se snadno čistit.

Pro maximální využití motorických schopností uživatele s tělesným postižením při práci s tabulkou (ale i s jinými pomůckami) je nezbytné správné sezení a polohování klienta v sedačce.

Použití tabulky vyžaduje, aby komunikační partner byl bezprostředně přítomen a aktivně se účastnil sledování symbolů, které uživatel vybral.

Tam, kde je omezený počet symbolů, ale existuje potřeba rozsáhlejšího vyjádření, můžeme využívat konkrétní a abstraktní asociace s (obrázkovými) symboly. Takzvané ikonické kódování znamená, že jednomu symbolu je přiřazeno více významů, kombinací symbolů se sdělení rozšiřuje. Například:

- ✓ Slunce – teplo, horko, žlutý, kulatý, mít, volno atd.
- ✓ Hodiny – čas, období, kdy, denní program atd.
- ✓ Kombinace slunce+hodiny – v kolik hodin budou zprávy o počasí?

Uživatel se dále učí, jak maximálně rozšiřovat obsahy sdělení, důležitá je i dobrá paměť pro posloupnost. Sekvence a jim odpovídající význam mohou být uloženy v paměti elektronických pomůcek s hlasovým výstupem – pak lze vzkazy systematicky třídit a rychleji vyvolat.

Kódování

Další formou práce se symboly je tzv. kódování – technika, při níž uživatel násobnou indikací specifikuje požadovaný vzkaz. Tento způsob je výhodný pro uživatele s těžkým tělesným postižením, kteří nemohou přesně ukazovat rukou, ale lze využít dorozumívání pohledem. Položky (tj. jakékoliv obrázkové symboly, písmena, číslice atd.) jsou seskupeny do bloků čtyř barev. Dvojí indikací – 1. vybraného bloku, 2. barvy v rozích tabulky – pak uživatel pohledem izoluje vybranou položku. Je třeba, aby uživatel mohl udržet pohled dostatečně dlouho, druhá osoba by měla vybranou položku pojmenovat předtím, než uživatel přejde k další indikaci.

Vhodnou pomůckou pro kódování na větší vzdálenost (třeba ve třídě) může být rám z průhledného plastu s průzorem. Kódování a rám se mohou využívat i při tzv. zkracování vzkazů. To se využívá u osob, jež umějí číst. Například větu Chci jít ven – může uživatel vyjádřit zkratkovitě ch - í - n (uspořádání písmen v ploše rámu a barevnost usnadňují jednoznačnou indikaci pohledem). Je však třeba zajistit, aby rám nevytvářel bariéru v komunikaci tváří v tvář, nezamezoval výhled do okolí, nevýhodný je rovněž při řízení elektrického vozíku.

Někteří uživatelé také využívají způsob, kdy v tabulce ukazuje druhá osoba např. řádek, pak sloupec, uživatel postupně potvrzuje správnost výběru smluveným způsobem. Tato metoda může být rychlejší než kódování, ale není vždy vhodná – mluvící osoba může mít např. tendenci příliš ovlivňovat obsah sdělení.⁸

Sociální čtení

Sociální čtení je užíváno ve výuce mentálně postižených dětí i dětí s více vadami. Je chápáno jako poznávání interpretace a přiměřené reagování na zřetelná znamení a symboly piktogramy slova a skupiny slov které se vyskytují v nejbližším okolí aniž by byly využívány čtecí dovednosti (techniky čtení). Sociální čtení se využívá k získávání poznatků o okolním světě, které jsou pro postižené ihned využitelné v životě. Vše, co se naučí, musí děti vyzkoušet samy na sobě (Kubová, 1996).⁹

Sociální čtení je chápáno jako poznávání a přiměřené reagování na zřetelná znamení a symboly, piktogramy, slova a skupiny slov, které se často objevují v okolním prostředí nebo

⁸ Škodová, E., Jedlička I. A kol., *Klinická logopedie*. Praha 2003, Portál s. r. o. ISBN 80-7178-546-6. Str.: 566-571.

⁹ KLENKOVÁ, J.: *Logopedie*. Havlíčkův Brod: Grada, 2006. ISBN 80-247-1110-9. Str.: 209.

v širším kontextu, aniž by byly využívány čtecí technické dovednosti. Sociální čtení chápeme tedy v tomto kontextu jako součást sociálního učení.

Sociální čtení se soustředí na ty aspekty poznávání okolního světa, které jsou hned využitelné. To, čemu se děti naučí, musí vyzkoušet samy na sobě, což má mimo jiné i funkci motivační.

Sociální čtení se skládá ze tří rozdílných složek (kategorií). Jsou to:

1. kategorie: soubor obrázků a textů
2. kategorie: piktogramy
3. kategorie: slova a skupiny slov

V jednotlivých kategoriích se sleduje, co je pro dítě funkční. Z tohoto hlediska je důležitý nejen výběr souborů, ale také situace, v níž se dítě učí.

Práce se sociálním čtením by měla začít v době, kdy dítě začíná užívat slov. Při učení sociálnímu čtení je vhodné využívat individuální zájmy a potřeby.

Funkci a význam sociálního čtení pro děti a mládež s mentálním postižením lze shrnout do následujících bodů:

- Sociální čtení je adaptační program pomoci postiženým s různými možnostmi aplikace pro různé lidi.
- Sociální čtení pomáhá „vtáhnout“ děti a mládež do aktivního života, stimulovat jejich vlastní potřeby a poskytnout jim určitou zodpovědnost a hledat možnosti a způsoby, na jejichž základě se postižené děti a mládež mohou chovat nezávisle.
- Sociální čtení je třeba učit pokud je to možné v domácím prostředí nebo v prostředí, kde může být aplikováno (v obchodě, v nemocnici).
- Sociální čtení je vhodné učit ve spolupráci s rodinou a aplikovat je v životě rodiny (vaření pomocí upravené kuchařské knihy apod.).
- Sociální čtení uplatňovat v komplexu pomocných aktivit. Intenzivní spolupráce s dalšími složkami je nutná.
- Sociální čtení je cíl a zároveň prostředek. Chceme se soustředit na takové sociální čtení, které má pro postižené občany smysl a které je perspektivní.

Sociální čtení, jehož účelem je dorozumění se jako takové, bude mít zajisté větší uplatnění v době, kdy na školách budou žáci s velkými problémy v komunikaci a žáci, kteří nemluví a pro které bude obtížné nalézt vhodný a srozumitelný způsob komunikace.

Sociální čtení je i způsob výchovy ke čtení a mělo by se stát příjemnou a bohatou aktivitou pro děti s těžším mentálním postižením i pro děti s více vadami.

Využívání sociálního čtení je u nás v začátcích. Není zázračnou ani jedinou metodou dorozumívání pro těžce postižené nebo nemluvící jedince. Je však jednou z možností, jak okolní svět s minimální námahou naváže kontakt s postiženými jedinci. A o to jde všem, kteří chtějí skutečné, nikoli formální zrovnoprávnění postižených občanů.¹⁰

Globální metoda

Tato metoda je určena jako doplnění osnov v oblasti rozumové výchovy. Stimuluje rozvoj zrakového vnímání, verbálního myšlení, záměrné pozornosti, rozvoj komunikativních dovedností.¹¹

Metoda globálního čtení, kdy se dítě seznamuje se zobrazením konkrétního pojmu současně s textem (slovem), může pomoci dítěti, u kterého se předpokládají obtíže při výuce čtení běžně používanou analyticko-syntetickou metodou. Může být i použita na překlenutí doby, kdy dítě ve výuce analyticko-syntetickou metodou bylo neúspěšné.

Učební pomůckou je soubor slov z nejrůznějších oblastí, které dítě obklopují (rodina, škola, jména spolužáků, praktické potřeby pro život, příroda a činnosti) zobrazených na kartách. Každý obrázek je ve trojím vyhotovení pro další manipulaci: lepoprelo obrázků s tištěným slovem, skládanka – PUZZLE, obrázek s tištěným slovem pro pozdější odstrižení.

Tvary písmen jsou hůlkové, jednoduché, aby je bylo možno napodobovat obtahováním, modelováním, skládáním z tyčinek nebo vhodných stavebnic.

¹⁰ KUBOVÁ, L.: *Alternativní komunikace, cesta ke vzdělávání těžce zdravotně postižených dětí (metodická příručka)*. Praha: Tech-market, 1996. ISBN 80-902134-1-3. Str. 33-37.

¹¹ KLENKOVÁ, J.: *Logopedie*. Havlíčkův Brod: Grada, 2006. ISBN 80-247-1110-9. Str.: 209-210.

Jako doplněk souboru obrázků lze použít i fotografie členů rodiny (spolužáků se jménem) pro zdůraznění reality. Tyto fotografie uspořádáme do kroužkového bloku tak, aby dítě mohlo listovat jako v knize.

Poznávání a rozlišování obrázků představuje již jistou úroveň zobecňování.

Text je umístěn v dolní části proto, aby zobrazení nebylo překrýváno rukou.

Výuce čtení by mělo předcházet časté předčítání krátkých textů, prohlížení knížek s obrázky a s tištěným textem tak, aby dítě vidělo, že tisk je sledován prstem, že číst začínáme nahoře na stránce a že čteme zleva doprava. V této fázi jde o potřebnou motivaci – vzbuzení zájmu o čtení, kde je významně využita spolupráce s rodiči.

Znak do řeči

Tento systém nelze zaměňovat se znakovou řečí užívanou sluchově postiženými jedinci. Alternativní systém znak do řeči rozvíjí pomocí znaků motorické a komunikační schopnosti dětí.¹²

Facilitovaná komunikace

Tato metoda je založena na mechanické podpoře ruky postiženého. Důležitá je důvěra postiženého k facilitátorovi (k osobě, která asistenci provádí). Facilitátor přidržuje ruku, zápěstí nebo paži postižené osoby, která chce něco sdělit. Nastavuje protitlak proti ruce postiženého podle jeho svalového napětí. Facilitátor tak zjistí zpětnou vazbu a zároveň ji stimuluje, když postižený vyťukává zprávu na psacím stroji, počítači, tabulce s abecedou. Metodu facilitované komunikace vypracovala v 70. letech minulého století Rosemary Crosley z Austrálie, v 90. letech ji použil dr. Biklen. Dnes se tato metoda užívá v mnoha jiných zemích i u nás (Krahulcová, 1996).¹³

Ve světě jsou známy a rozvíjí se i možnosti komunikace s těžce tělesně a mentálně postiženými dětmi. Jsou prováděny pokusy na pozadí porozumění vlastnímu tělu pomocí

¹² KLENKOVÁ, J.: *Logopedie*. Havlíčkův Brod: Grada, 2006. ISBN 80-247-1110-9. Str.: 210.

¹³ KLENKOVÁ, J.: *Logopedie*. Havlíčkův Brod: Grada, 2006. ISBN 80-247-1110-9. Str.: 210.

fenomenologicko-hermeneutické metody. Člověk, který pracuje s takto těžce postiženým dítětem, se ve své tělesné a duševní jednotě vcítí do dítěte a s ním vstoupí do „bazálně dialogického vztahu“.¹⁴

Dosa-pohybová komunikace

Tato metoda slouží k podpoře těžce postižených dětí prostřednictvím pohybové komunikace (Klein, 1997).¹⁵

▪ **Technické pomůcky**

Je nezbytné si uvědomit, že technické pomůcky samy o sobě neposkytují jednoduché řešení všech problémů v komunikaci, podstatné je, jak se využívají. Uživatel by měl mít z praktických důvodů přístup jak k technickým, tak k netechnickým pomůckám tak, aby mohl reagovat v různých komunikačních situacích. Nácvik a využívání elektronických komunikačních pomůcek vyžadují podporu a trénink – uživatel sám i lidé v jeho okolí musí mít základní technické znalosti potřebné k ovládnutí pomůcky, pravidelně je nabíjet atd.

Jednoúčelové komunikační pomůcky

Jednoúčelové komunikační pomůcky jsou využívány pouze pro komunikaci. Mohou to být jednoduché pomůcky s tištěným nebo hlasovým výstupem s omezeným počtem vzkazů, či přístroje s klávesnicí nebo displejem, kdy sdělení jsou označena obrázky, fotografiemi, symboly, nápisem.

Elektronické komunikační pomůcky mají různé typy výstupů. Výrobci často kombinují více výstupů u jedné pomůcky tak, aby co nejvíce vyhovovala individuálním potřebám uživatele i komunikačních partnerů.

Pomůcky se zrakovým výstupem

Pomůcka je opatřena malou obrazovkou, na níž je zobrazen vzkaz (v symbolech či písmenech) Jakmile jsou vytvořeny nové vzkazy, displej vymaže vzkaz předcházející.

¹⁴ KLENKOVÁ, J.: *Logopedie*. Havlíčkův Brod: Grada, 2006. ISBN 80-247-1110-9. Str.: 210.

¹⁵ KLENKOVÁ, J.: *Logopedie*. Havlíčkův Brod: Grada, 2006. ISBN 80-247-1110-9. Str.: 210.

Znamená to, že komunikující partner musí být stále přítomen. Je proto výhodné vzkaz také vytisknout na papír. Pomůcka je pak opatřena malou zabudovanou tiskárnou, která tiskne vzkazy na proužky papíru, nebo je připojena na periferní tiskárnu, tj. zde možnost standardní velikosti papíru – a tím i obsáhlejšího vzkazu. Dlouhodobé uchování vzkazu je výhodné kupř. ve školním prostředí, lze pak např. lépe hodnotit výukové pokroky dítěte.

Pomůcky s hlasovým výstupem

Pomůcky s hlasovým výstupem se liší typem nahrané řeči.

- ✓ Digitalizovaná řeč – lidský hlas nahraný na komunikační pomůcku. Výhodou je možnost využití pomůcky v různém jazykovém prostředí. Umožní nahrát místní přízvuk, dialekt, dětský či dospělý hlas atd. Je pro posluchače přirozenější – a tím lépe akceptovatelný. Lze také nahrát zvuky z okolního prostředí. Nevýhodné je, že uživatel je závislý na tom, co mu ostatní lidé nahrají, tj. sám nemůže vytvořit a uchovat nové vzkazy.
- ✓ Syntetická řeč – řeč generovaná počítačem. Výhodou je, že je méně náročná na kapacitu paměti počítače než digitalizovaná řeč. Lze vytvářet neomezenou řadu nových vzkazů samotným uživatelem (se současným použitím speciálního softwaru). Nevýhodou je nepřirozenost hlasu, což některým uživatelům nemusí vyhovovat.

Rozhodnout o typu řeči pro svou komunikační pomůcku by měl uživatel sám.

Elektronické komunikační pomůcky mohou mít ještě speciální druh výstupu, jeho funkcí je podpora a přenos informace uživateli. Potvrdí uživateli jeho výběr a umožní mu pokračovat dále. Tato zpětná vazba může být:

- Sluchová – kliknutí nebo písknutí jako potvrzení výběru
- Hmatová – např. délka tlaku na klávesnici a konečné kliknutí při aktivaci klávesnice
- Zraková – nejčastěji světelné ukazatele u skenovacích systémů.

Softwarové aplikace tedy umožňují uživateli předběžné nastavení vzkazů i jejich uložení v systému. Pomůcky mohou mít funkci tzv. předpověď ikon: uživatel vyvolá určitý vzkaz a další možné vzkazy, které jsou původnímu logicky přiřčleněny, se automaticky objeví na klávesnici, případně se prosvítí. To uživateli urychlí výběr dalších vzkazů a umožní snadnější orientaci.

Některé systémy mohou být připojeny k počítači a využity jako klávesnice pro ovládání standardních počítačových programů.

Elektronické komunikační pomůcky se rovněž liší rozsahem fixací a otevřené paměti pro zachování vzkazů:

- Fixní paměť – je daná při výrobě pomůcky, není měnitelná uživatelem
- Otevřená paměť – uživatel může zachovat i měnit vzkazy podle své potřeby tak, jak to umožní velikost paměti.

Počítač jako komunikační pomůcka

Počítač musí být vybaven speciálním softwarem. Výhodou je možnost jeho současného využití např. pro výuku. Je také snadnější případně změnit systém podle individuálních potřeb uživatele. Vhodnější je přenosný počítač.

Pro jednoúčelová zařízení i počítač je důležitá fyzická přístupnost komunikační pomůcky pro uživatele.

1. Přímý přístup (výběr) – je definován jako schopnost uživatele indikovat fyzickým dotykem (jakoukoli částí těla) klávesy na běžné (při případném použití plastových krytů) či membránové klávesnici, případně na zvětšené či zmenšené klávesnici pro osoby s obtížemi v rozsahu pohybu. Běžná myš může být nahrazena trackballem či joystickem, často se využívá dotyková obrazovka. Někdy může uživatel využít pomůcku, jež lépe umožní přímý výběr – například podložku pod ruce, hlavové ukazovátko, optické ukazovátko s využitím infračerveného světla nebo přístroj, který elektronicky snímá oční pohyby.
2. Nepřímý výběr – se nejčastěji provádí pomocí tzv. skenování: pokud v důsledku motorických obtíží nemůže klient vybrat položku přímo, je indikace umožněna konfigurací elektronické pomůcky. Jde vlastně o samočinné vyhledávání informace. Vyžaduje aktivaci spínače, který je s komunikační pomůckou propojen pomocí speciálního rozhraní.

Pro výběr spínače jsou rozhodující motorické schopnosti uživatele. Spínač aktivuje pohybem nebo tlakem různých částí těla, světelným paprskem, zvukem, dechem atd. Důležitá je poloha a upnutí spínače, aktivace nemá vyžadovat nadměrné úsilí.

Skenování – může probíhat automaticky – postupuje nastavitelnou rychlostí a směrem, uživatel pak pouze stiskne spínač, když je požadovaný výběr dosažen.

- ✓ Při krokovém skenování uživatel postupně mačká spínač tak, aby změnil polohu kurzoru, potvrzení výběru se poté může dít zmáčknutím druhého spínače, opakovaným stiskem, prodlouženým stiskem apod.
- ✓ Při kruhovém skenování se dotykem spínače dá do pohybu otočný indikátor (tj. ručička) u tzv. komunikačních hodin. Na obvodu jsou umístěny předměty, obrázky či symboly, nápisy apod. Zastavením pohybu ručičky uživatel označí vybraný symbol.
- ✓ Lineární skenování probíhá v řádcích. Uživatel potvrdí řádek, v němž je požadovaný vzkaz, potom dalším stiskem tento vzkaz vyvolá.

Někdy je výhodnější vybrat nejprve určitou skupinu položek, to znamená, nejprve např. probíhá výběr mezi čtyřmi kvadranty symbolů/vzkazů na komunikační pomůcce, pak výběr mezi řádky symbolů ve vybraném kvadrantu potom výběr mezi polovinami řádků, až dojde k výběru jednotlivého symbolu. Tento postup se doporučuje u komunikačních pomůcek se slovníkem větším než 200 symbolů. Skenující systém také může být založen na četnosti výskytu.

Naučit se používat princip skenování je mnohdy pro uživatele dlouhodobou záležitostí, je to způsob kognitivně náročnější než přímý výběr.¹⁶

2.3.3. Vzdělávání nemluvicích osob

Dítě se v předškolním i školním věku setkává obvykle pravidelně s velkým množstvím osob. Ve skupině vrstevníků má potřebu vytváření kamarádských vztahů a účasti na dění kolem sebe. I pro nemluvicí dítě je podstatné, aby bylo ve stimulujícím, mluvícím prostředí – je závažná chyba, když se dítě odtrhne od správných mluvních vzorů svých vrstevníků.

Beze slov, která potřebuje ke komunikaci, bude dítě při vzájemné činnosti pasivní. Je tedy třeba zajistit odpovídající slovní zásobu a vytvářet podmínky pro aktivní účast nemluvicího dítěte při vyučování i při komunikaci s dospělými. Je také třeba počítat s tím, že ne každý má znalosti a pochopení pro problémy neverbality. Mnoho nemluvicích dětí má např. závažné obtíže při výuce čtení a psaní. Light (1998) a další se zabývali faktory, jež ovlivňují získání

¹⁶ Škodová, E., Jedlička I. A kol., *Klinická logopedie*. Praha 2003, Portál s. r. o. ISBN 80-7178-546-6.

gramotnosti u nemluvicích dětí. Zjistili, že souvisí nejen s lingvistickými či kognitivními obtížemi, ale také s tělesnými, sociálními a psychologickými bariérami v prostředí.

Vliv má omezený životní styl, pasivita i nízký stupeň očekávání ze strany okolí, že je dítě schopné s písmeny pracovat. Častou nemocnost provází mnoho absencí ve škole.

Omezená možnost pohybu nepříznivě ovlivňuje nezávislý přístup ke knize a dalším tištěným materiálům. Jiná je kvalita zkušeností, které se ke čtení a psaní vztahují – např. rodina klade větší důraz na rehabilitaci než na vzdělávací činnost.

Práce se symboly je určitým předstupněm a přípravou na **čtení**. Využívání symbolů při komunikaci je totiž současně tréninkem zrakového rozlišování, zrakové paměti, získávání návyku čtení zleva doprava a odshora dolů. Je třeba dítěti poskytnout potěšení ze „čtení s porozuměním“ už v období, kdy má k dispozici současně symboly i text. Symboly se pak mohou postupně odstraňovat. Počáteční využívání symbolů a nápisů pomáhá dětem získat z textu smysl, což je významný krok k motivaci pro další pokusy o čtení. Nemluvicí dítě má být vedeno k tomu, aby věnovalo knihám pozornost, sledovalo téma vytvořené příběhem a „vyprávělo“ obsah. Můžeme využívat barevné odlišení nápisů, písmen, slabik, při výuce čtení kombinujeme metodu analyticko-syntetickou s metodou globální (tj. čtení celých nápisů). Užitečné jsou čtecí materiály vytvořené s ohledem na individualitu a potřeby konkrétního dítěte (deníky s fotografiemi, znázornění zážitků dětí doplněné symboly a písmem), zvláště u dětí s komplexnějšími obtížemi je důležitá jejich motivace. U dětí, jež mají závažné **obtíže s výslovností**, klademe už od začátku důraz i na tiché čtení, hlasité čtení striktně nevyžadujeme. Důležité je rozumění čtenému textu – pro podporu rozumění i pro kontrolu jsou vhodné např. tabulky s možnými odpověďmi v symbolech.

Integrací **písma** do denních aktivit a hry dítě postupně učíme získávat povědomí, jak psaný jazyk funguje. Při výuce čtení nemluvicího dítěte je třeba respektovat pomalé, odlišné tempo, které by nemělo být důvodem pro záporné hodnocení. Pro nemluvicího je mnohem obtížnější naučit se číst a psát a **písmo používat ke komunikaci**. Plynulá komunikace pomocí psaní se

nedá u nemluvicích dětí předpokládat dříve než v devíti letech, spíše ještě později, někdy se čtení a psaní nepodaří vybudovat vůbec.¹⁷

2.4. Prognóza

Nemluvicí osoba se potřebuje naučit, jak využívat alternativní a augmentativní komunikaci efektivně. Musí získat praktické dovednosti pro interakci s druhými lidmi. Alternativní a augmentativní komunikace se má stát součástí každodenního života, ne jen příležitostnou záležitostí. Proto je důležité, aby se s navrženou strategií ztotožnili všichni, kdo s klientem pracují, včetně jeho samého.

Podle Janice Light (Light, 1998) existují čtyři hlavní složky schopnosti optimálně využívat alternativní a augmentativní komunikaci.

1. **Lingvistická kompetence** – adekvátní ovládnutí rodného jazyka (slovní zásoba a gramatika) a zvládnutí kódů (znaků/symbolů) požadovaných při užívání AAK, zajištění přirozených jazykových modelů a získávání zkušeností s expresí v přirozeném prostředí, řečová a jazyková stimulace. Rodina, učitelé a terapeuti musí najít přiměřenou rovnováhu mezi slovní zásobou navrženou podle vývojových vzorů normálního jazykového vývoje a těmi pojmy, jež jsou smysluplné pro konkrétní dítě.
2. **Operační kompetence** – motorické a kognitivní dovednosti požadované k signalizaci vzkazu a ovládnutí technických dovedností požadovaných při obsluze systému. Jde také o vytváření slovní zásoby a její aktualizaci, dostupnost grafických materiálů a pomůcek, nabíjení elektronických pomůcek, ochranu pomůcek před poškozením, zajištění oprav atd.
3. **Sociální kompetence** – znalosti a dovednosti v sociálních pravidlech komunikace, např. odpovídající oční kontakt, udržení rovnováhy mezi vlastním vyjadřováním a posloucháním, dovednost zahájit, udržet a ukončit konverzaci a znalost toho, s kým, o čem, kdy a jakým způsobem se dorozumívát.
4. **Strategické kompetence** – užívání různých komunikačních strategií v rozličných situacích, flexibilita při úpravě komunikačního stylu tak, aby vyhovoval příjemci (např. znakovat pomaleji starší osobě), schopnost přechodu od jednoho modu

¹⁷ Škodová, E., Jedlička I. A kol., Klinická logopedie. Praha 2003, Portál s. r. o. ISBN 80-7178-546-6.

komunikace ke druhému (např. využít komunikační tabulku nebo počítač podle okamžité potřeby či dostupnosti), dovednost „opravit konverzaci“, tj. použít jiný způsob vyjádření, pokud druhá osoba nerozumí.

Jeden systém by tedy neměl být výhradně použit a jiný vyloučen – uživatel má mít možnost využívat nejvhodnější způsob komunikace ve vztahu k situaci a posluchači. Znamená to také, že pro výběr systému není rozhodující pouze typ postižení.

Je bez pochyby významné rozvíjet u klienta ty dovednosti, které jsou předpokladem pro další rozvoj komunikace: navazování očního kontaktu, rozumění vztahu mezi příčinou a následkem, koordinace oko-ruka, rychlost reakce, schopnost koncentrace atd. V celém procesu AAK je velmi důležitá role mluvčího komunikačního partnera: musí umět rozpoznat snahu uživatele o komunikaci a reagovat na ni, znát způsoby, jak udržet a rozvíjet konverzaci s uživatelem. V praxi to znamená:

- Nepokládat pouze otázky typu ano/ne
- Pokládat jen jednu otázku
- Neužívat negativní otázky
- Dát druhé osobě dostatek času na odpověď
- Umožnit „výměnu“ při komunikaci

Uživatel potřebuje mít zároveň kontrolu, že komunikační partner jeho sdělení rozumí, je tedy třeba přijaté sdělení zopakovat a případně rozšířit tak, aby bylo i gramaticky správné. Také podpora a akceptování způsobu, jakým se osoba s postižením dorozumívá, poskytování příležitostí a vytváření sociálních situací pro komunikaci vytváří podmínky pro trvalý rozvoj komunikačních dovedností nemluvící osoby.

Úspěšný rozvoj komunikačních schopností u dětí i dospělých s těžkými poruchami komunikace vyžaduje týmovou spolupráci odborníků z různých oborů: klinických logopedů, lékařů, speciálních pedagogů, klinických psychologů, sociálních pracovníků, fyzioterapeutů, výrobců speciálních pomůcek, ergonomů, programátorů atd. Spolupráce všech členů léčebně-

rehabilitačního týmu je také předpokladem dalšího rozvoje metod i technických pomůcek k rozšiřování náhradních komunikačních technik.¹⁸

2.5. Prevence

Protože neschopnost komunikovat mluvenou řečí se téměř vždy váže k jinému postižení, je prevence především záležitostí lékařskou. Prevenci „nekomunikace“ pak musí provádět všichni, kdo s takto postiženým přicházejí do styku.

Velice důležitá je **informovanost rodiny**. Podporu a užitečné rady by měla dostat co nejdříve. Je důležité, aby se rodiče dítěte s postižením naučili rozpoznávat pokusy dítěte o komunikaci a vhodně na ně reagovali. „Výuka“ AAK je nejefektivnější, je-li prováděna intenzivně a v přirozeném prostředí.

Logoped se specializací na AAK odpovídá za diagnostiku a terapii komunikačních schopností u nemluvící osoby: stanoví nejvhodnější způsob přenosu sdělení či kombinaci různých způsobů podle individuálních potřeb a možností klienta, navrhuje „slovní zásobu“ a vytváří podmínky pro rozvoj jazykových schopností a komunikačních strategií. Spolupracuje s komunikačními partnery nemluvící osoby tak, aby se AAK stala součástí běžného života. Orientuje se v nabídce netechnických i technických pomůcek pro nemluvící a poskytuje zácvik s těmito pomůckami.¹⁹

2.6. Stručná sumarizace informací o alternativních a augmentativních komunikačních systémech

✓ **Výměna a sdílení informací s ostatními lidmi, možnost dělit se s nimi o svoje:**

Myšlenky

Pocity

Otázky

¹⁸ Škodová, E., Jedlička I. A kol., Klinická logopedie. Praha 2003, Portál s. r. o. ISBN 80-7178-546-6.

¹⁹ Škodová, E., Jedlička I. A kol., Klinická logopedie. Praha 2003, Portál s. r. o. ISBN 80-7178-546-6.

Potřeby²⁰

✓ **Vývoj slovní komunikace u dítěte**

1 rok -3 slova

1,5 roku – 12 slov

2 roky – 270 slov

2,5 roku 440 slov

3 roky – 900 slov

4 roky 1540 slov

5 let – 2070 slov

6 let – 2560 slov²¹

✓ **Musím tedy:**

- mít co povědět
- mít komu to povědět
- znát způsob přenosu sdělení
- mít možnost kdykoliv navázat konverzaci²²

✓ **AAK jsou**

Všechny formy dorozumívání, které

doplňují nebo

nahrazují řeč

ať už přechodně

nebo trvale²³

²⁰ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

²¹ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

²² Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

✓ **Cílem AAK je**

- umožnit lidem se závažnými komunikačními poruchami účinně se dorozumívat a vzájemně reagovat
- a to v takovém rozsahu, aby se stejně jako ostatní mohli zapojit do společnosti²⁴

✓ **Komu je AAK určeno?**

- Dětem a dospělým, kteří v důsledku zdravotního postižení nemohou komunikovat mluvenou řečí
- Lidé s DMO
- Lidé s mentálním postižením
- Lidé s těžkými vývojovými vadami řeči
- Lidé s artismem
- Lidé s onkologickým postižením v oblasti mluvidel
- Lidé s kombinací více postižení
- Lidé s těžkými poruchami sluchu
- Lidé s afázií
- Lidé po úrazech mozku²⁵

✓ **Použití AAK je zaměřeno na**

překonání rozporu mezi rozuměním řeči a řečovým vyjadřováním

- získávání zkušenosti s expresí u malých dětí
- podporu vývoje jazyka a řeči
- zamezení frustrace, která vzniká z neúspěšných pokusů o komunikaci
- usnadnění meziosobních kontaktů a vzdělávacích aktivit
- podporu schopnosti číst a psát²⁶

²³ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

²⁴ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

²⁵ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

²⁶ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

✓ **O čem běžně komunikujeme**

- potřeby okolo jídla, hygieny
- základní pocity (nepohodlí, nelibost)
- další potřeby (přečíst pohádku, někam jít, někoho zavolat)
- reprodukce událostí (přišel Mikuláš a dal nám čokoládu)
- poskytnutí informace (přijede máma a pojedeme do Mekáče)
- pojmenování věcí
- komentování svého či cizího chování
- stížnost, protest – Ne dělej mi to! Pepíček mě praštil.
- vyjádření pocitů – Urazilo mě, co jsi řekl.
- popis – Smrdí to tu.
- určení vlastnictví – To je moje.
- otázka – Jak to víš? Kam půjdeme?
- připomenutí něčeho, co komunikační partner neví, zapomněl²⁷

✓ **Metody AAK**

Bez pomůcek – oční kontakt, mimika, řeč těla, gesta, znaky

S pomůckami – netechnické – předměty, fotografie, symboly, písmo

- technické – pomůcky s hlasovým výstupem, jiné pomůcky, počítače²⁸

✓ **Uspořádání symbolů v komunikační tabulce**

- abecední řazení symbolů využívá řazení podle abecedy
- často používané pojmy / symboly se seskupí tak, aby mohly být snadno a rychle dosažitelné
- organizace je založena na potřebě posluchače snadné orientace – tabulky s textem jsou uspořádané tak, že obrázková část je zobrazena směrem k uživateli pomůcky, doplňující text je obráceně, aby ho mohl komunikační partner snadno číst
- volné kartičky
- schematické – životopisné uspořádání (např. album fotografií)

²⁷ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

²⁸ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

- taxonomické – uspořádání je založené na určitém systému, např. podle kategorií
- sémantické-syntaktické uspořádání je založeno na využití gramatických zákonitostí²⁹

✓ **Pomůcky s hlasovým výstupem**

- digitalizovaná řeč – možnost ovlivnit výběr hlasu
- syntetická řeč
- poskytují okamžitou zpětnou vazbu
- vhodné pro komunikaci na delší vzdálenost
- výhodné ve skupině³⁰

✓ **Využití počítačů pro osoby se speciálními potřebami**

- reedukační pomůcka
- kompenzační pomůcka
- pomůcka pro výuku
- zábava
- možnost budoucího pracovního uplatnění
- možnost vytváření kontaktů s ostatními lidmi³¹

✓ **Využití u všech typů postižení**

- spojení vizuální a zvukové, případně hmatové informace
- možnost diferenciací náročnosti
- možnost neomezeného počtu opakování
- možnost různých typů výstupů (zvukový, hlasový, tištěný, tisk v Braillově písmu)
- možnost ovládní podle dispozic uživatele³²

²⁹ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

³⁰ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

³¹ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

³² Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

✓ **Využití u všech věkových kategorií**

- stimulace zrakového vnímání
- stimulace sluchového vnímání
- pochopení vztahu příčina následek
- rozvoj řečových kompetencí a myšlení
- vzdělávání
- zdroj zábavy
- přístup k informacím
- komunikace na dálku³³

✓ **U osob s tělesným postižením je třeba hledat řešení ovládní počítače**

- kryty na klávesnice
- hlavové ukazovátko

- upravené myši
- dotyková obrazovka

- alternativní klávesnice
- spínače a adaptér+upravený software³⁴

✓ **Software**

- pro usnadnění ovládní (hlasové ovládní – např. Jet Voice, Win Voice, funkce Myš klávesnicí ve Windows, filtrování kláves, funkce Jedním prstem, programy pro pohyb kursoru myši – např. usnadnění, klávesnice na obrazovce, echo klávesnice, princip skenování)
- pro výuku (často již s usnadněním ovládním – např. Méd'a, Brepta, Velká Kukačka)
- pro komunikaci (hlasový výstup – např. CS Voice, Wintalker, Wordreader)
- pro tvorbu a tisk komunikačních tabulek³⁵

³³ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

³⁴ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

✓ **Pro stanovení postupu intervence zjišťujeme:**

- rozumění signálům neverbální komunikace
- rozumění řeči
- současné způsoby komunikace (verbální i neverbální) a jejich úspěšnost, včetně případného spontánního užívání náhradních forem komunikace
- vyjadřování ano/ne³⁶

✓ **AAK intervence – obecné principy:**

- AAK znamená různorodé systémy
- vyšetření, výběr slovní zásoby a grafického zobrazení i realizace je neustálý proces
- AAK je nejúčinnější, je-li vyučována interaktivně
- je třeba zajistit výcvik a podporu okolí³⁷

✓ **Pro stanovení postupu intervence zajišťujeme:**

- motivaci ke komunikaci a potřeba dorozumět se
- zrakovou a sluchovou percepci
- motorické možnosti (hrubá a jemná motorika, rozsah, přesnost a rychlost pohybu ruky pro zhodnocení fyzického přístupu ke komunikačním pomůckám včetně sezení a polohování) – cílem je zjistit motorické schopnosti, nikoliv popsat motorické obtíže
- sociální dovednosti včetně vztahů k vrstevníkům³⁸

✓ **Pro stanovení postupu intervence zjišťujeme:**

- emoční projevy, chování
- kognitivní schopnosti
- rozumění symbolům a případné čtenářské dovednosti
- základní znalosti a perspektivy školského či pracovního zařazení³⁹

³⁵ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

³⁶ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

³⁷ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

✓ **Komunikační partner**

- Musí umět rozpoznat snahu uživatele o komunikaci a reagovat na ni
 - Znat způsoby, jak udržet a rozvíjet konverzaci s uživatelem
- to znamená nepokládat pouze otázky typu ano/ne
- pokládat jen jednu otázku
- neužívat negativní otázky
- dát druhé osobě dostatek času na odpověď
- umožnit „výměnu“ při komunikaci⁴⁰

✓ **Pro stanovení postupu intervence zjišťujeme:**

- způsob trávení času, v jakém prostředí se uživatel pohybuje
- očekávání klienta a osob v jeho okolí, úroveň podpory

Uživatel potřebuje mít zároveň kontrolu, že komunikační partner jeho sdělení tozumí, je tedy třeba přijaté sdělení zopakovat a případně rozšířit tak, aby bylo i gramaticky správné.⁴¹

✓ **AAK intervence – kroky**

- výběr slovní zásoby – jádro + specifické pojmy
- výběr zobrazení pojmů
- dostupné pomůcky (low tech, high tech)
- zhodnocení možností ovládnání pomůcek
- začlenění partnerů – pečovatelů
- rozšiřování systému
- poskytování příležitostí pro komunikaci
- budování komunikačních strategií⁴²

³⁸ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

³⁹ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

⁴⁰ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

⁴¹ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

✓ **AAK intervence – zásady**

- vyšetření – pokračující proces, týmová spolupráce
- výběr slovní zásoby je vysoce individuální
- zobrazení pojmů – potřeba taktilního vjemu+zrak
- pomůcky – snadná manipulace
- komunikační partneři – vysvětlit principy AAK
- poskytování příležitostí pro komunikaci – zpočátku řízené situace – úspěch v komunikaci
- komunikace v situačním kontextu
- dostatek času⁴³

✓ **Časté otázky a pochybnosti**

- Má to cenu, když mu stejně rozumíme?
- Nezastaví to vývoj řeči?
- Jiní odborníci od AAK odrazují.
- Kde a kdy máme alternativní komunikaci využívat?
- Nemůžeme si na to zvyknout, je to pomalé a domluvíme se rychleji jinak.
- Nechce to používat!⁴⁴

✓ **Základní pojmy pro symboly (oblasti)**

- slovesa
- jídlo, pití
- pocity a přání
- místa
- přídavná jména a příslovce
- osoby
- příroda a zvířata

⁴² Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

⁴³ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

⁴⁴ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

- předměty
- dorozumívací věty
- otázky
- čas
- předložky⁴⁵

✓ **Některé zásady práce s komunikačními tabulkami**

- Při vytváření nové tabulky je třeba vycházet z individuality člověka, z jeho schopností, vědomostí, zkušeností a přání.
- Uživatel by se měl význam jednotlivých symbolů učit tak, že je někdo jiný i on sám používá v konkrétních situacích.
- Uživatel by měl mít tabulku se symboly pokud možno stále k dispozici.
- Používání tabulky by mělo být každodenní samozřejmostí ve všech možných situacích, nejenom otázkou krátké výuky např. v rámci logopedie
- Dát uživateli co nejčastěji zažít pocit, že tabulka se symboly mu pomáhá ovlivnit dění kolem sebe, ať už ve hře, nebo v reálné situaci.
- Tabulku je třeba průběžně doplňovat.⁴⁶

✓ **Užití materiálů pro komunikaci**

Nevhodné

- Jak ukazuješ...
- Ukaž, kde je
- Najdi...
- Soubory dle okruhů⁴⁷

Vhodné

- Přenos vzkazu
- Popis události

⁴⁵ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

⁴⁶ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

⁴⁷ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

- Hry
- Výběr (jídlo, CD, knihy, činnosti, oblečení...)
- Vyjádření přání
- ZÁBAVA⁴⁸

✓ **Co ovlivňuje AAK intervenci u dospělých?**

- věk
- vzdělání
- kvalita rodinných vztahů
- ochota učit se něco nového
- pochopení principů AAK
- zdravotní stav/progresivita onemocnění
- dostupnost péče⁴⁹

✓ **Kontakty:**

SPC pro děti a mládež s vadami řeči se zaměřením na augmentativní a alternativní komunikaci s.r.o.

- www.alternativnikomunikace.cz
- Tyršova 13, Praha 2, 120 00
- Tel.: 222 519 926
- E-mail: caak@brailnet.cz

CAAK – pro dospělé, půjčovna pomůcek

- www.alternativnikomunikace.cz/saak

✓ **www.itaac.com**

- prodej pomůcek s hlasovým výstupem
- prodej pomůcek pro ovládání počítače lidmi s tělesným postižením
- prodej materiálů pro rozvíjení řeči⁵⁰

⁴⁸ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

⁴⁹ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

✓ **Poskytované služby:**

- poradenství a terapie pro děti/dospělé s poruchami komunikace
- pomoc při výběru pomůcek pro ovládání počítače u tělesně postižených
- půjčovna technických pomůcek a počítačů
- zhotovení kratů na klávesnice
- informace o počítačovém software s možností vyzkoušení
- podpora při vzdělávání a zařazování dětí s poruchami komunikace do škol (odklady školní docházky, legislativní zaštitění integrace, pomoc při problémech ve škole apod.)
- prodej software

- celorepubliková působnost⁵¹

✓ **Odkazy na zajímavé strany věnující se problematice lidí s postižením**

- www.krizovatka.cz
- www.dobromysl.cz
- www.internetporadna.cz
- www.alfabet.cz
- www.handicaphelp.cz
- www.homohumanus.cz
- www.ranapece.cz
- www.apla.cz
- www.brailnet.cz
- www.petit.netstudio.cz
- www.helpnet.cz
- www.bezbarier.cz⁵²

⁵⁰ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

⁵¹ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

⁵² Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

✓ **Kontakty**

Příslušenství k počítačům

Adaptéry a spínače (cena 1500-2500 Kč): o.s. PETIT, Rooseveltova 51, tt2 00 Olomouc, tel.: 585 223 716, e-mail: petit@iol.cz

Velkoplošná klávesnice (cena okolo 10000Kč): pan Nosek, firma Easy Kontrol, Vejprnická 56, pav.4, 318 02 Plzeň, tel.: 377 381 524, e-mail: petr.nosek@easy-ctrl.cz

TrackBall: (Big track) www.itaac.com **Kryty na klávesnice z plexiskla** (cena okolo 500 Kč): SPC pro děti s vadami řeči, Tyršova 13, 120 00 Praha 2, tel.: 222 519 926, e-mail: caak@brailnet.cz

Dotykové obrazovky – **PETIT**⁵³

✓ **Software**

Méd'a, Brepta, Jet Voice: o.s. PETIT, Rooseveltova 51, 772 00 Olomouc, tel.: 585 223 716, e-mail: petit@iol.cz prodej i v našem **SPCCS-Voice-česká syntetická řeč:** firma FrogSystems, Čs.armády 18, 160 00 Praha 6, tel.: 233 338 809, e-mail: frog@frog.cz **ACKeyboard-program pro komunikaci pomocí počítače:** SPC pro děti s vadami řeči, Tyršova 13, 120 00 Praha2, tel.: 222 519 926, e-mail: caak@rrrrrbrailnet.cz **Usnadnění(myš):** přes MZ ČR, případně přes CAAK (caak@brailnet.cz), www.prvnikrok.cz⁵⁴

⁵³ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

⁵⁴ Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

3. Praktická část

3.1. Cíl praktické části a účel průzkumu

Cílem praktické části bakalářské práce bylo zjištění aktuální používání AAK v pobytových zařízeních poskytujících sociální služby v ČR. To znamená, zjištění jak dobrých výsledků, kterých s těmito metodami již bylo dosaženo, tak i případné potíže při zavádění a používání AAK a hledání adekvátních řešení.

3.2. Stanovení předpokladů nebo otázek průzkumu

- Lze předpokládat, že ve většině dotazovaných zařízeních jsou mezi uživateli sociálních služeb jedinci s narušenou komunikační schopností.
- Lze předpokládat, že ve většině dotazovaných zařízeních již začal proces vyvozování AAK
- Lze předpokládat, že se poskytovatelé sociálních služeb setkávají s rozličnými potížemi ve vyvozování AAK.

3.3. Použité metody

- **Metody sloužící k získávání údajů:** dotazník
 - ✓ Dotazník byl zaměřen na zjištění několika následujících skutečností:
1. Jakého typu je vaše zařízení?
 2. Jsou vašimi klienty jedinci, kteří nemluví, případně mluví velmi málo, případně mají jakékoli komunikační obtíže?
 3. Jakým způsobem pracujete s jedinci, kteří nemluví?
 4. Jakým způsobem se s vámi klienti dorozumívají?
 5. Jaké alternativní nebo augmentativní komunikační systémy ve vašem zařízení používáte?
 6. Jak reagují vaši klienti na možnost komunikace pomocí alternativního nebo augmentativního systému?
 7. Jak reagují rodiny klientů na to, že u jejich dítěte, sourozence,... byl vyvozen alternativní nebo augmentativní komunikační systém?
 8. Jak reagují na vyvození alternativního nebo augmentativního komunikačního systému zaměstnanci?

9. Jestliže je ve vašem zařízení problém v bodu 3c) (zaměstnanci se domnívají, že klientům rozumí a že klienti nemají potřebu se více vyjadřovat, že jim stávající způsob komunikace stačí), jak pracujete se zaměstnanci, abyste jim pomohli pochopit to, že pro klienta je důležité, aby se mohl samostatně a svobodně vyjadřovat, aby mohl vyjadřovat svou vůli, nevoli, svá přání...
10. Co by vám konkrétně ve vašem zařízení pomohlo v tom, aby se vám podařilo dosáhnout toho, aby vaši zaměstnanci pochopili, že zavádění alternativní a augmentativní komunikace u vašich klientů má smysl...

➤ **Pro účely této práce byl vytvořen dotazník, který není standardizovaný.**

✓ **Druh používaných položek**

Jednalo se o otázky jak uzavřené tak i otevřené. A to s ohledem na zjišťované informace a na praktičnost vyhodnocení dotazníku.

✓ **Struktura dotazníku**

1. Úvod
2. Střední část obsahující 10 otázek
3. Závěr s nabídkou zaslání výsledků dotazníkového šetření a poděkováním za spolupráci.

✓ **Návratnost dotazníků:**

- Rozesláno bylo 243 dotazníků
- Vrátilo se 25 dotazníků
- Všechny dotazníky bylo možno zařadit do zpracování

➤ **Metody sloužící ke zpracování údajů:**

✓ **Kvantitativní výzkum, neexperimentální**

Vzhledem k návratnosti dotazníků, cca 10%, lze výsledek dotazníkového šetření chápat pouze jako předvýzkum a to proto, že získaná data nejsou v žádném případě reprezentativní a tudíž z nich nelze vyvozovat definitivní závěry, ale jen předběžné.

Domnívám se, že dotazník byl selektivně vyplněn v těch zařízeních, kde pracovníci otázku AAK aktuálně řeší. Naopak, dotazník pravděpodobně nevyplnili pracovníci zařízeních, kteří otázku AAK aktuálně neřeší a tudíž je daná problematika nezajímá.

3.4. Popis zkoumaného vzorku

Zkoumanou skupinu tvořili pracovníci všech zařízení sociálních služeb poskytující pobytové služby.

Výběr respondentů byl realizován pomocí adresáře Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, z www stránek tohoto ministerstva.

Osloveni byli poskytovatelé sociálních služeb jak z řad příspěvkových organizací tak i neziskových organizací.

Dotazník vyplňoval buď ředitel zařízení nebo jím pověřený pracovník, sociální pracovníce, vedoucí přímé péče nebo klinický logoped.

Odpovědi jednotlivých respondentů se v podstatě liší v tom zda v konkrétním zařízení již probíhá vyvozování AAK nebo neprobíhá, dále pak v tom, zda konkrétní zařízení má odborníka, který AAK u jednotlivých klientů vyvozuje a zároveň školí a metodicky vede personál a nebo zda zařízení takového odborníka nemá.

3.5. Získaná data a jejich interpretace

3.5.1. Zpracování uzavřených otázek z dotazníku

(viz. dotazník, str. 72)

Číslo otázky	Otázka	Varianta odpovědi	Procento kladných odpovědí
1.	Jakého typu je vaše zařízení?		
		a) s celoročním pobytem	83%
		b) s týdenním pobytem	21%
		c) denní	29%
		d) jiného typu, jakého?	21%
2.	Jsou mezi vašimi klienty jedinci, kteří nemluví, případně mluví velmi málo, případně mají jakékoli komunikační obtíže?		
		a) ano	100%
		b) ne	0%

		c) pokud ano, prosím popište – druh komunikačních obtíží - o jaké základní diagnózy se jedná	87%
3.	Jakým způsobem pracujete s jedinci, kteří nemluví?		
		a) zavádíte některý z alternativních či augmentativních komunikačních systémů	67%
		b) nezavádíte žádný z alternativních či augmentativních komunikačních systémů	8%
		c) zaměstnanci se domnívají, že klientům rozumí a že klienti nemají potřebu se více vyjadřovat, že jim stávající způsob komunikace stačí	12%
		d) jinak, prosím, popište jak	33%
4.	Jakým způsobem se s vámi klienti dorozumívají?		
		a) písemně	33%
		b) kýváním na otázky ano/ne	75%
		c) jinak nonverbálně, výkřiky, gesty	71%
		d) vyvodili jste alternativní nebo augmentativní komunikační systém, uveďte prosím jaký	62%
		e) Jinak. Jestliže jinak, tak jak?	4%

5.	Jaké alternativní nebo augmentativní komunikační systémy ve vašem zařízení používáte?		
		a) piktogramy	79%
		b) makaton	25%
		c) voks	8%
		d) facilitovanou komunikaci	8%
		e) tabulky s písmeny	29%
		f) jiný, jaký?	25%
6.	Jak reagují vaši klienti na možnost komunikace pomocí alternativního nebo augmentativního systému?		
		a) komunikují aktivně	21%
		b) komunikují, ale je potřeba výrazné motivace a je třeba navozovat komunikační situace	67%
		c) nevyužívají ji z důvodu	17%
7.	Jak reagují rodiny klientů na to, že u jejich dítěte, sourozence,... byl vyvozen alternativní nebo augmentativní komunikační systém?		
		a) spolupracují	33%
		b) myslí si, že vše zařídí zařízení	33%
		c) nespolečně pracují	12%
		d) myslí si, že svému blízkému rozumí a to že stačí	37%
		e) Jiná varianta. Jestliže jiná,	12%

		pak jaká?	
8.	Jak reagují na vyvozování alternativního nebo augmentativního komunikačního systému zaměstnanci?		
		a) považují to za potřebný prostředek komunikace klienta, vítají ho a spolupracují	71%
		b) odmítají tento způsob komunikace s odůvodněním, že klientovi stejně rozumí	21%
		c) Jiná varianta. Jestliže jiná, tak jaká?	21%

3.5.2. Zpracování otevřených otázek z dotazníku

(viz. dotazník str. 72)

1. Jakého typu je vaše zařízení

d) Jiné typy zařízení – šlo o zařízení chráněného bydlení, cílovou skupinou této sociální služby jsou děti a mladí dospělí s mentálním, smyslovým, tělesným postižením a jejich rodiny

2. Jsou mezi vašimi klienty jedinci, kteří nemluví, případně mluví málo, případně mají jakékoli komunikační obtíže?

c) pokud ano, prosím popište

- o jaký/é druh/y komunikačních obtíží se u vašich klientů jedná

- o jaké základní diagnózy (z kterých lze odvodit proč klient nehovoří) se jedná

Odpověď z dotazníku: **Dysfázie, vývojová dysfázie, specificky narušený vývoj řeči**

Interpretace odpovědi autorkou:

- Doporučené AAK:

- ✓ Znakovaná čeština
- ✓ Znakování klíčových slov

- ✓ Prstová abeceda – pro jednu nebo obě ruce (dle možností jedince)
- ✓ Fotografie
- ✓ Bliss symboly
- ✓ Picture Communication Symbols
- ✓ Symboly makaton
- ✓ Piktogramy
- ✓ Komunikační tabulky
- ✓ Jednoúčelové komunikační pomůcky
- ✓ Pomůcky se zrakovým výstupem
- ✓ Pomůcky s hlasovým výstupem
- ✓ Počítač jako komunikační pomůcka

Pokud klient trpí **afázií, získaná organická porucha řečové komunikace**

Interpretace odpovědi autorkou:

- Doporučené AAK:

- ✓ Znakovaná čeština
- ✓ Znakování klíčových slov
- ✓ Prstová abeceda – pro jednu nebo obě ruce (dle možností jedince)
- ✓ Fotografie
- ✓ Bliss symboly
- ✓ Picture Communication Symbols
- ✓ Symboly makaton
- ✓ Piktogramy
- ✓ Komunikační tabulky
- ✓ Jednoúčelové komunikační pomůcky
- ✓ Pomůcky se zrakovým výstupem
- ✓ Pomůcky s hlasovým výstupem
- ✓ Počítač jako komunikační pomůcka

Odpověď z dotazníku: **Mutismus, získaná psychogenní nemluvnost**

Interpretace odpovědi autorkou:

- Výskyt: 8%

- Doporučené AAK:

- ✓ Znakovaná čeština

- ✓ Znakování klíčových slov
- ✓ Prstová abeceda – pro jednu nebo obě ruce (dle možností jedince)
- ✓ Fotografie
- ✓ Bliss symboly
- ✓ Picture Communication Symbols
- ✓ Symboly makaton
- ✓ Piktogramy
- ✓ Komunikační tabulky
- ✓ Jednoúčelové komunikační pomůcky
- ✓ Pomůcky se zrakovým výstupem
- ✓ Pomůcky s hlasovým výstupem
- ✓ Počítač jako komunikační pomůcka

Odpověď z dotazníku: **Poruchy hlasu: Afonie, Dysfonie**

Interpretace odpovědi autorkou:

Afonie

- Doporučené AAK:

- ✓ Znakovaná čeština
- ✓ Znakování klíčových slov
- ✓ Prstová abeceda – pro jednu nebo obě ruce (dle možností jedince)
- ✓ Fotografie
- ✓ Bliss symboly
- ✓ Picture Communication Symbols
- ✓ Symboly makaton
- ✓ Piktogramy
- ✓ Komunikační tabulky
- ✓ Jednoúčelové komunikační pomůcky
- ✓ Pomůcky se zrakovým výstupem
- ✓ Pomůcky s hlasovým výstupem
- ✓ Počítač jako komunikační pomůcka

Dysfonie

- Doporučené AAK:

- ✓ Znakovaná čeština

- ✓ Znakování klíčových slov
- ✓ Prstová abeceda – pro jednu nebo obě ruce (dle možností jedince)
- ✓ Fotografie
- ✓ Bliss symboly
- ✓ Picture Communication Symbols
- ✓ Symboly makaton
- ✓ Piktogramy
- ✓ Komunikační tabulky
- ✓ Znak do řeči
- ✓ Jednoúčelové komunikační pomůcky
- ✓ Pomůcky se zřakovým výstupem
- ✓ Pomůcky s hlasovým výstupem
- ✓ Počítač jako komunikační pomůcka

Odpověď z dotazníku: **Narušení zvuku hlasu: Rynolálie, Palatolalie**

Interpretace odpovědi autorkou:

Rynolálie =huhňavost

- Výskyt: 8%

- Doporučené AAK:

- ✓ Znakovaná čeština
- ✓ Znakování klíčových slov
- ✓ Prstová abeceda – pro jednu nebo obě ruce (dle možností jedince)
- ✓ Fotografie
- ✓ Bliss symboly
- ✓ Picture Communication Symbols
- ✓ Symboly makaton
- ✓ Piktogramy
- ✓ Komunikační tabulky
- ✓ Znak do řeči
- ✓ Jednoúčelové komunikační pomůcky
- ✓ Pomůcky se zřakovým výstupem
- ✓ Pomůcky s hlasovým výstupem
- ✓ Počítač jako komunikační pomůcka

Palatolalie = orofaciální rozštěpy rtu, patra

- Doporučené AAK:

- ✓ Znakovaná čeština
- ✓ Znakování klíčových slov
- ✓ Prstová abeceda – pro jednu nebo obě ruce (dle možností jedince)
- ✓ Fotografie
- ✓ Bliss symboly
- ✓ Picture Communication Symbols
- ✓ Symboly makaton
- ✓ Piktogramy
- ✓ Komunikační tabulky
- ✓ Znak do řeči
- ✓ Jednoúčelové komunikační pomůcky
- ✓ Pomůcky se zrakovým výstupem
- ✓ Pomůcky s hlasovým výstupem
- ✓ Počítač jako komunikační pomůcka

Odpověď z dotazníku: **Narušení článkování řeči:**

Interpretace odpovědi autorkou:

Dysartrie

- K vyvozování AAK dochází u těžkých forem dysartrie

- Doporučené AAK:

- ✓ Znakovaná čeština
- ✓ Znakování klíčových slov
- ✓ Prstová abeceda – pro jednu nebo obě ruce (dle možností jedince)
- ✓ Fotografie
- ✓ Bliss symboly
- ✓ Picture Communication Symbols
- ✓ Symboly makaton
- ✓ Piktogramy
- ✓ Komunikační tabulky
- ✓ Znak do řeči

- ✓ Jednoúčelové komunikační pomůcky
- ✓ Pomůcky se zrakovým výstupem
- ✓ Pomůcky s hlasovým výstupem
- ✓ Počítač jako komunikační pomůcka

Anartrie

- Doporučené AAK:

- ✓ Znakovaná čeština
- ✓ Znakování klíčových slov
- ✓ Prstová abeceda – pro jednu nebo obě ruce (dle možností jedince)
- ✓ Fotografie
- ✓ Bliss symboly
- ✓ Picture Communication Symbols
- ✓ Symboly makaton
- ✓ Piktogramy
- ✓ Komunikační tabulky
- ✓ Jednoúčelové komunikační pomůcky
- ✓ Pomůcky se zrakovým výstupem
- ✓ Pomůcky s hlasovým výstupem
- ✓ Počítač jako komunikační pomůcka

Odpověď z dotazníku: **Narušení plynulosti řeči**

Interpretace odpovědi autorkou:

Balbuties, koptavost

- ✓ Péče logopeda

Tumultus sermonis, breptavost

- ✓ Péče logopeda

Odpověď z dotazníku: **Osoby se sluchovým postižením**

- Doporučené AAK:

- ✓ Přirozený znakový jazyk neslyšících
- ✓ Znakovaná čeština
- ✓ Cud sérech

- ✓ Pomůcky se zrakovým výstupem
- ✓ Počítač jako komunikační pomůcka

Odpověď z dotazníku: **Osoby slepohluché**

- Doporučené AAK:

- ✓ Metoda Tadoma
- ✓ Lormova abeceda
- ✓ Trojrozměrné symboly

Odpověď z dotazníku: **Osoby s kombinovaným smyslovým postižením**

- Respondenti kombinaci postižení neuvedli.

- Doporučené AAK:

- ✓ Trojrozměrné symboly
- ✓ Fotografie
- ✓ Bliss symboly
- ✓ Picture Communication Symbols
- ✓ Symboly makaton
- ✓ Piktogramy
- ✓ Komunikační tabulky
- ✓ Kódování
- ✓ Sociální čtení
- ✓ Znak do řeči
- ✓ Facilitovaná komunikace
- ✓ Dosa-pohybová komunikace
- ✓ Jednoúčelové komunikační pomůcky
- ✓ Pomůcky se zrakovým výstupem
- ✓ Pomůcky s hlasovým výstupem
- ✓ Počítač jako komunikační pomůcka

Odpověď z dotazníku: **Osoby s mentální retardací**

- Výskyt: 64%

- Doporučené AAK:

- ✓ Trojrozměrné symboly
- ✓ Fotografie
- ✓ Bliss symboly

- ✓ Picture Comunication Symbols
- ✓ Symboly makaton
- ✓ Piktogramy
- ✓ Komunikační tabulky
- ✓ Sociální čtení
- ✓ Znak do řeči
- ✓ Facilitovaná komunikace
- ✓ Dosa-pohybová komunikace
- ✓ Jednoúčelové komunikační pomůcky
- ✓ Pomůcky se zrakovým výstupem
- ✓ Pomůcky s hlasovým výstupem
- ✓ Počítač jako komunikační pomůcka

Odpověď z dotazníku: **Osoby s dětskou mozkovou obrnou**

- Doporučené AAK:

- ✓ Znakovaná čeština
- ✓ Znakování klíčových slov
- ✓ Prstová abeceda – pro jednu nebo obě ruce (dle možností jedince)
- ✓ Fotografie
- ✓ Bliss symboly
- ✓ Picture Comunication Symbols
- ✓ Symboly makaton
- ✓ Piktogramy
- ✓ Komunikační tabulky
- ✓ Kódování
- ✓ Znak do řeči
- ✓ Jednoúčelové komunikační pomůcky
- ✓ Pomůcky se zrakovým výstupem
- ✓ Pomůcky s hlasovým výstupem
- ✓ Počítač jako komunikační pomůcka

Odpověď z dotazníku: **Osoby s demencí**

- Doporučené AAK:

- ✓ Znakovaná čeština

- ✓ Znakování klíčových slov
- ✓ Prstová abeceda – pro jednu nebo obě ruce (dle možností jedince)
- ✓ Fotografie
- ✓ Bliss symboly
- ✓ Picture Communication Symbols
- ✓ Symboly makaton
- ✓ Piktogramy
- ✓ Komunikační tabulky
- ✓ Kódování
- ✓ Znak do řeči
- ✓ Dosa-pohybová komunikace
- ✓ Jednoúčelové komunikační pomůcky
- ✓ Pomůcky se zrakovým výstupem
- ✓ Pomůcky s hlasovým výstupem
- ✓ Počítač jako komunikační pomůcka

3. Jakým způsobem pracujete s jedinci, kteří nemluví? Popište, prosím:

d) jinak, prosím, popište jak

Odpovědi z dotazníků:

- nastavení zavádění AAK v individuálních plánech jednotlivých klientů, spolupráce s SPC pro AAK,
- systém VOKS – sestavování denního režimu, komunikačních knih, označování prostorů domova, domácí řád, režim dne, řešení stížností ofoceno a doplněno VOKSovými obrázky
- procvičování paměti pomocí zpěvu, čtení, vyprávění, malování, vzpomínání, fotografie, logopedie, pravidelný nácvik jednotlivých slov
- vlastní gesta klientů, kterými se dorozumívají, piktogramy
- nabídka volnočasových aktivit předkládaná alternativní formou prostřednictvím obrázků a fotografií, podle kterých si uživatel nepoužívající mluvenou řeč zvolí, do jaké činnosti se chce zapojit
- předstupeň pro znakovou řeč, Makaton
- piktogramy, komunikační tabulky
- piktogramy, fotografie

Z uvedených odpovědí vyplývá, že personál s klienty pracuje tak, jak mu to dovolují praktické znalosti AAK a čas. Doporučuji výběr jednotlivých AAK dle individuálních schopností konkrétního klienta a jeho diagnózy, dle rozdělení viz. str.: 47-53.

4. Jakým způsobem se s vámi klienti dorozumívají?

d) vyvodili jste alternativní nebo augmentativní komunikační systém, uveďte prosím jaký

Odpovědi z dotazníků:

- VOKS
- znaková řeč
- výtvarný projev
- používání některých metod z bazální stimulace
- piktogramy
- obrázky, fotografie, grafické návody, přímo prakticky na živých předmětech
- komunikační tabulky
- písemně, gesty
- makaton
- znaky ze znaku do řeči , znaky z českého znakového jazyka
- TEACH program – komunikační tabule, denní program, komunikační knihy, předměty, fotografie, globální čtení, strukturované čtení
- znaková řeč
- symboly, komunikační sady, spínače

Klienti zpravidla používají AAK, který je jim personálem nabídnut. Výběr AAK lze rozšířit dle individuálních schopností konkrétního klienta a jeho diagnózy, dle rozdělení viz. str.: 47-53.

5. Jaké alternativní nebo augmentativní komunikační systémy ve vašem zařízení používáte?

f) jiný, jaký?

Odpovědi z dotazníků:

- obrázky
- fotografie
- znak do řeči
- český znakový jazyk
- globální čtení

V jednotlivých zařízeních jsou zpravidla používány AAK, které personál zná a které jsou pro zařízení dostupné. Výběr AAK lze rozšířit dle individuálních schopností konkrétního klienta a jeho diagnózy, dle rozdělení viz. str.: 47-53.

6. Jak reagují vaši klienti na možnost komunikace pomocí alternativního nebo augmentativního systému?

c) nevyužívají ji z důvodu

Odpovědi z dotazníků:

- neproškolený personál, nedostatek pracovníků

Řešením by v tomto případě byla práce s personálem – motivace, proškolení, metodické vedení personálu v oblasti AAK

- vzdor, nespolupráce

Interpretace odpovědi autorkou – navrhované řešení: práce s klientem, zjišťování důvodu proč se dostávají tyto reakce, co klientovi nevyhovuje, co by šlo řešit jinak, zda se u klienta projevuje vzdor stále nebo jen někdy, zjistit kdy, zda je to při konkrétní činnosti nebo s interakcí s konkrétním pracovníkem, pokud je to při vyvozování AAK, zjistit proč, co klientovi nevyhovuje, co by bylo možné dělat jinak, vyhledávání situací, kdy klient spolupracuje a neprojevuje se u něho vzdor a snažit se o to, aby takových situací bylo stále více

- diagnóza – hluboká mentální retardace

Interpretace odpovědi autorkou – navrhované řešení: používání bazální stimulace, hledání sebemenších styčných ploch, od kterých by bylo možné se odrazit

- dorozumívají se gesty, na AAK nejsou zvyklí

Možným řešením by bylo pokusit se pomalu klientům AAK přibližovat nejdříve úplně nenásilně formou hry.

7. Jak reagují rodiny klientů na to, že u jejich dítěte, sourozence,... byl vyvozen alternativní nebo augmentativní komunikační systém?

e) Jiná varianta. Jestliže jiná, pak jaká?

Odpovědi z dotazníků:

- klienti nemají rodinu

- rodiny se o tyto klienty nezajímají

- tyto rodiny se nezajímají o AAK

8. Jak reagují na vyvozování alternativního nebo augmentativního komunikačního systému zaměstnanci?

c) Jiná varianta. Jestliže jiná, tak jaká?

Odpovědi z dotazníků:

- nereagují nijak, protože AAK neznají

Většina zaměstnanců v přímé péči s uživateli (80%) chápe, že zvýšení schopnosti samostatného jednání klientů je základem zvyšování kvality služeb, které se klientům snažíme nabídnout, zbylí zaměstnanci jsou stále přesvědčeni, že celý život poskytovali PÉČI dobře, takže novinky moc nevítají.

- je to různé, někteří zaměstnanci AAK vítají, jiní odmítají

- používají ho tehdy, kdy je potřeba nebo uživatel nemá dostatek slovní zásoby a v běžných situacích hovoří s uživatelem přirozeně (rozumí mu)

- líně, moc práce, ale nakonec spolupracují – pokud se to vyvodí

- v této oblasti probíhá vzdělávání zaměstnanců průběžně

- nedaří se

9. Jestliže je ve vašem zařízení problém v bodu 3. c), jak pracujete se zaměstnanci, abyste jim pomohli pochopit to, že pro klienta je důležité, aby se mohl samostatně a svobodně vyjadřovat, aby mohl vyjadřovat svou vůli, nevoli, svá přání.....

Zaměstnanci se domnívají, že klienti mají potřebu se více vyjadřovat, ale vzhledem k věku klientů (senioři) a stupni jejich mentálního postižení zaměstnanci vycházejí především ze znalosti klientů samotných – jejich osobnostních rysů a jejich individuálních nonverbálních reakcí na potřeby.

✓ Typ zařízení: Domov pro osoby se zdravotním postižením

✓ Diagnózy: mentální retardace

✓ Doporučení: - lze vybrat některý z typů AAK, viz. str.: 53

- lze využít některého z doporučení v kapitole 4 Navrhovaná opatření

Základem naší práce jsou pravidelné schůzky „pracovního týmu“, zpravidla dvakrát týdně, kde si ujasňujeme ve spolupráci různých profesí a klientů cesty, které vedou k naplňování poslání, cílů a principů námi poskytovaných služeb.

- ✓ Typ zařízení: Domov sociálních služeb
 - ✓ Diagnózy: DMO, autistické rysy
 - ✓ Doporučení: - lze vybrat některý z typů AAK, viz. str.: 53
 - lze využít některého z doporučení v kapitole 4 Navrhovaná opatření
- V posledních dvou letech byli na třech školení, v zařízení se k této problematice pořádají semináře, nakoupila se odborná literatura – samostudium je povinností
- ✓ Typ zařízení: Ústav sociální péče
 - ✓ Diagnózy: jedinci hluchoněmí
 - ✓ Doporučení: - lze vybrat některý z typů AAK, viz. str.: 52
 - lze využít některého z doporučení v kapitole 4 Navrhovaná opatření
- Zaměstnanci se neustále vzdělávají – semináře o AAK
- ✓ Typ zařízení: Domov, zařízení s celoročním pobytem
 - ✓ Diagnózy: DMO, mentální postižení
 - ✓ Doporučení: - lze vybrat některý z typů AAK, viz. str.: 53
 - lze využít některého z doporučení v kapitole 4 Navrhovaná opatření
- Školení
- ✓ Typ zařízení: Domov, zařízení s celoročním pobytem
 - ✓ Diagnózy: jedinci hluchoněmí, skleróza multiplex, mentální retardace
 - ✓ Doporučení: - lze vybrat některý z typů AAK, viz. str.: 52-53
 - lze využít některého z doporučení v kapitole 4 Navrhovaná opatření
- Zpracovávání individuálních plánů, konzultace, uvádění do konkrétních příkladů
- ✓ Typ zařízení: Domov, zařízení s celoročním pobytem
 - ✓ Diagnózy: neuvedeny
 - ✓ Doporučení: - lze vybrat některý z typů AAK, viz. str.: 47-53
 - lze využít některého z doporučení v kapitole 4 Navrhovaná opatření
- Ukázkami dobré praxe a přínosu pro uživatele a jeho osobnostní rozvoj
- ✓ Typ zařízení: Domov pro osoby se zdravotním postižením
 - ✓ Diagnózy: mentální retardace, autismus
 - ✓ Doporučení: - lze vybrat některý z typů AAK, viz. str.: 53

- lze využít některého z doporučení v kapitole 4 Navrhovaná opatření

- Je to velice složité, v našem zařízení máme oddělení klientů převážně s hlubokou mentální retardací s kombinovanými vadami, samozřejmě se zaměstnanci proškolují atd., motivují. Důležité je, aby zaměstnanci pochopili, že jde o lepší spolupráci mezi klientem a zaměstnancem.

- ✓ Typ zařízení: Domov, zařízení s celoročním pobytem
- ✓ Diagnózy: Mentální retardace, kombinovaná postižení
- ✓ Doporučení: - lze vybrat některý z typů AAK, viz. str.: 53

- lze využít některého z doporučení v kapitole 4 Navrhovaná opatření

- Všichni zaměstnanci v přímé péči jsou proškoleni v oblasti AAK (Proškolení APLA Praha), kurzy, krizová intervence

- ✓ Typ zařízení: Domov pro osoby se zdravotním postižením
- ✓ Diagnózy: mentální retardace, autismus, nedoslýchavost
- ✓ Doporučení: - lze vybrat některý z typů AAK, viz. str.: 52-53

- lze využít některého z doporučení v kapitole 4 Navrhovaná opatření

10. Co by vám konkrétně ve vašem zařízení pomohlo v tom, aby se vám podařilo dosáhnout toho, aby vaši zaměstnanci pochopili, že zavádění alternativní a augmentativní komunikace u vašich klientů má smysl...

- Vzdělávání zaměstnanců v oblasti alternativní komunikace, návštěvy externího odborníka v zařízení

- ✓ Komentář: Návrh považuji za vhodný
- ✓ Doplnění: Motivace personálu

- Příklad, že tento způsob komunikace přinesl zlepšení dorozumívacích dovedností alespoň u jednoho klienta. Věřím, že do konce tohoto roku tohoto příkladu dosáhneme ve spolupráci s výše zmiňovaným Centrem – SPC pro AAK.

- ✓ Komentář: Návrh považuji za vhodný
- ✓ Doplnění: Navrhuji možnost spolupráce s jiným zařízením poskytující stejnou sociální službu, případně se stejnou cílovou skupinou, kde se u klientů daří vyvozování AAK, možnost vzájemné návštěvy, výměny zkušeností, povzbuzení

- Osobní asistenty pro individuální práci s klienty. Proškolení zaměstnanců. Finanční prostředky na materiál.

✓ Komentář: Návrh získání osobních asistentů pro individuální práci s klienty považují za nevhodný, protože tato práce je v kompetenci klíčového pracovníka klienta

Návrh proškolení zaměstnanců považují za vhodný

Návrh získávání finančních prostředků na materiál potřebný k AAK považují za vhodný

- Možnost proškolení

✓ Komentář: Návrh považují za vhodný

✓ Doplnění: Navrhují využití některého z nabízených kurzů nebo pomoci některého odborného pracoviště

- Proškolení pracovníků

✓ Komentář: Návrh považují za vhodný

✓ Doplnění: Navrhují využití některého z nabízených kurzů nebo pomoci některého odborného pracoviště

- Více informací o těchto způsobech komunikace, školení, semináře

✓ Komentář: Návrh považují za vhodný

✓ Doplnění: Navrhují využití některého z nabízených kurzů nebo pomoci některého odborného pracoviště

- Přednáška, seminář na toto téma

✓ Komentář: Návrh považují za vhodný

✓ Doplnění: Navrhují využití některého z nabízených kurzů nebo pomoci některého odborného pracoviště

- Více odborných kurzů přímo zaměřené – používání piktogramů a také na tvorbu individuálních plánů s nemluvícími klienty

✓ Komentář: Návrh považují za vhodný

✓ Doplnění: Navrhují využití některého z nabízených kurzů nebo pomoci některého odborného pracoviště

- V našem zařízení většina uživatelů komunikuje, ale vzdělávání na AAK prošli všichni zaměstnanci. Každý dle potřeby své skupiny uživatelů se zaměřuje na užití vhodných a srozumitelných komunikačních prostředků. Jsme na začátku nové, jiné cesty k uživateli. Průměrný věk uživatelů našeho zařízení je 48 let.

✓ Komentář: Návrh považuji za vhodný

- Konzultace s odborníkem, příklady uvádění do praxe, konkrétní příklady, popřípadě návštěva jiného zařízení, kde tyto techniky používají

✓ Komentář: Návrh považuji za vhodný

- Peníze na zaplacení odborníků, kteří by pracovali na odborné úrovni na rozvoji komunikačních technik s uživateli služeb. Naši zaměstnanci chápou smysl AAK, protože pouze na jeho základě mohou kvalitně poskytovat službu lidem, kteří mají v komunikaci problém.

✓ Komentář: Návrh považuji za vhodný

- Především více zaměstnanců, neustálé opakování při všech činnostech, což není dost možné v praxi, kvalitní a kvalifikovaní lidé.

✓ Komentář: Všeobecný nedostatek zaměstnanců v sociálních službách je znám – doporučuji v rámci supervize poskytnout zaměstnancům informace o využívání času, pomoci zaměstnancům zorientovat se v tom jak dobře využívat čas, který mají.

Neustálé opakování – opakování ve hodných situacích je vhodným prostředkem, za předpokladu využívání managementu času je reálné.

Požadavek kvalitních a kvalifikovaných lidí – tuto možnost dávají plány profesního osobního rozvoje, které umožňují jak zaměstnanci, tak zaměstnavateli plánovat a uskutečňovat proškolení a vzdělávání v potřebných oblastech

- Nutné proškolení, aby si zaměstnanci uvědomili potřebnost tohoto systému v komunikaci, byli dostatečně informováni o této problematice, spolupráce s odborníky, intenzivní práce s klientem a poukázání na následné úspěchy, pokroky v této přímé práci.

✓ Komentář: Návrh považuji za vhodný

- Viděli, pochopili

✓ Komentář: Ideální situace

- Praktické ukázky fungování AAK

✓ Komentář: Návrh považuji za vhodný

- Větší prostor, kde by měli klid na to pracovat individuálně.

✓ Komentář: Návrh považuji za vhodný

4. Navrhovaná doporučení

S ohledem na získané informace a výsledky šetření, i s přihlédnutím k mé praxi v sociálních službách si dovoluji uvést následující doporučení:

- Motivace zaměstnanců. Tedy, motivace vrcholového managementu, středního managementu, pracovníků v přímé péči, ale i v nepřímé péči (například i paní uklízečka, paní kuchařka, pan údržbář nebo pan vrátný by měli znát alespoň základy AAK, který je v zařízení používán, aby případně klientovi byli schopni porozumět). Zapojení zaměstnanců do zavádění AAK v zařízení, např. pomocí porad, diskuse nad tím jak AAK zavést (použití komunikačního systému v denním režimu, řešení stížností, označování prostorů domova, sestavování komunikačních knih), zadání konkrétních úkolů konkrétním zaměstnancům (která skupina zaměstnanců označí prostory domova, která zpracuje jednotlivé vnitřní předpisy formou doplnění obrázků z komunikačního systému, jednotliví klíčoví pracovníci ve spolupráci s klienty sestaví komunikační knihy pro své klienty) s termínem do kdy budou provedeny.

✓ Aby zaměstnanci mohli dobře zavádět AAK u klientů, musí být k takové činnosti motivováni. Musí rozumět tomu, proč je třeba AAK u klientů vyvozovat, jak to obohatí klienty, jak to obohatí zaměstnance a celou organizaci. Je třeba, aby zaměstnanci věděli, že používání AAK klienty je, či má být, v dnešní společnosti standardem a ne nadstandardem. Je třeba, aby všichni zaměstnanci v organizaci myšlenku AAK vnitřně přijali.

- Vytváření IP i s ohledem na zavádění AAK u klienta.

✓ Při vytváření individuálního plánu klienta klíčový pracovník s klientem hledají a formulují osobní cíl klienta. Lze předpokládat, že u klientů s narušenou komunikační schopností bude jejich osobním cílem zlepšení možnosti jejich komunikace s okolím.

- Odborníci na AAK – speciální pedagogové – logopedi, či kliničtí logopedi.

✓ Jak již vyplývá z teoretické části bakalářské práce, oblast AAK je nesmírně obsáhlá. Lze tedy předpokládat, že klíčový pracovník, aby mohl u klienta některý AAK vyvodit, bude potřebovat, aby měl k dispozici jeho diagnózu a na jejím základě mu mohl odborník pomoci vybrat vhodný AAK či kombinaci několika AAK a poskytl mu metodické vedení a možnost konzultací.

- Konzultační centra pro AAK, návštěva těchto center. Žádání pomoci v SPC.

✓ Viz. výše.

- Větší spolupráce zařízení mezi sebou, vzájemné vyměňování si zkušeností – s prací s personálem a jeho motivací, s prací s klienty, získávání odborníků ke spolupráci, získávání kurzů, školení a seminářů, získávání potřebných finančních prostředků – k zajištění nezbytných materiálů, uhrazení externích odborníků. Předání si zkušeností s tím, že u některého klienta se podařilo zavedení AAK a tedy jde to a má to smysl – vzájemné povzbuzení.

- ✓ Lze předpokládat, že v některém zařízení již mají kolegové jisté zkušenosti a proto by bylo jistě přínosem navázat kontakty s takovým zařízením a vzájemně se povzbudit, nezůstat na plnění úkolu sami, ale povzbudit se vzájemně a vyměnit si své zkušenosti.

- Finanční prostředky na materiál – hradí si klient ze svých prostředků.

- ✓ Jedná se o vyvození AAK pro klienta. Proto si klient náklady vzniklé se zajištěním konkrétních pomůcek hradí ze svých finančních prostředků. Nemá-li klient dostatek finančních prostředků, lze využít například některého z grantů, zažádání o sponzorink či uspořádat veřejnou sbírku.

5. Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo poukázat na skutečnost, že problematika alternativních a augmentativních komunikačních systémů není, alespoň pokud je mi známo, v českém jazyce komplexně zpracována. Pracovala jsem s několika publikacemi a ani jedna nepojednává o tomto tématu uceleně. Bylo tedy třeba informace propojit a doplnit z jednotlivých publikací do jednoho celku. I tak se nedomnívám, že jsem téma zcela vyčerpala.

Vidím jako velmi důležité věnovat se již rozvoji komunikačních schopností malých dětí s různým postižením v rámci takzvané ranné péče. Dále pak samozřejmě pokračovat v období školní docházky. Ale domnívám se, že nesmíme zapomínat ani na starší klienty, jejichž komunikační kompetence nebyly uspokojivě rozvíjeny a kteří se mohou něčemu užitečnému naučit i v pokročilém věku. To platí i pro osvojení alternativního způsobu komunikace.

V současné době, kdy je v tzv. Domovech každému klientovi vytvářen individuální plán, kdy se každý může i v dospělém věku vzdělávat, je nutné se alternativním a augmentativním komunikačním systémům věnovat a umožňovat tak našim klientům žít kvalitnějším způsobem života.

Systémy alternativní a augmentativní komunikace nabývají na významu i ve školství, protože v současné době se integrují děti s postižením do běžných základních škol. Často tyto děti potřebují právě některý z alternativních nebo augmentativních komunikačních systémů, aby se vůbec mohly vzdělávat, se svým okolím se domlouvat a tak se sociálně začleňovat do společnosti.

Uvědomuji si, že zavádění alternativních a augmentativních komunikačních systémů vyžaduje mnoho ochoty, času, práce a v neposlední řadě spolupráce všech zúčastněných – klienta, jeho rodiny, školy, poradenského pracoviště, sociální služby.

V průběhu práce na tomto projektu jsem kontaktovala i SPC pro děti a mládež s vadami řeči se zaměřením na augmentativní a alternativní komunikaci a zjistila jsem, že metodická

příručka ke grafickým systémům neexistuje. K dispozici jsou pouze knihy v angličtině, kde se doporučují různé postupy pro některé skupiny klientů. V češtině s podobná příručka tvoří, ale ještě není vydaná. (To vyplývá ze sdělení paní Jany Šarounové z odpovědi na můj e-mail.)

6. Seznam použitých zdrojů

Analýza manuálnej komunikácie učiteľa nepocujúcich / Darina Tarcsiová. -- slo -- lit.

In: Štylistika neverbálnej komunikácie -- [SK] -- (1997), s.243-250.

Aplikácia metódy videotréning komunikácie v liečebnopedagogickej intervencii pri práci s rodinou [Application of the method of communication videotrainingin therapeutical and educational intervention in the work with family] / Barbora Repková. -- slo -- Obsahuje bibliografické odkazy: 4

In: Efeta - otvor sa : casopis pre postihnutých a ľudí, ktorí im chcú pomáhať. -- [SK] -- Roc. 15, c. 1 (2005), s. 14-15. 2 schem.

Aplikácia metódy "videotréningu komunikácie" v liečebnopedagogickej intervencii pri práci s rodinou / Barbora Repková. -- slo -- lit.4

In: Efeta - otvor sa -- [SK] -- Roc. 13, c.2 (2003), s.11-13. Obr., 1 tab., 2 schem..

BOUDY, A., FROS, L.: *Vizuální komunikační strategie v autismu*. ISBN: 978-80-247-2053-1.

BEBDOVA, P., editor, *Komprehezivní rehabilitace u dětí s dětskou mozkovou obrnou*. UP Olomouc. ISBN: 80-244-1561-5.

Hluchoslepota a doteková abeceda [Deafblind and the touch alphabet] / Boris Titzl. -- cze -- Lit.14

In: Speciální pedagogika -- [CZ] -- Roc. 5, c.3 (1994/95), s.17-20.

Hluchoslepé osoby a ich komunikačný systém [Deaf-blind persons and their communication system] / Darina Tarcsiová. -- slo -- Obsahuje bibliografické odkazy: 9

In: Efeta - otvor sa : casopis pre postihnutých a ľudí, ktorí im chcú pomáhať. -- [SK] -- Roc. 15, c. 1 (2005), s. 2-6.

Když se clovek nedomluví [When one can't make himself understood] / Miroslav Michálek. -- cze

In: Mužeš : noviny o svépomoci zdravotne postihnutých. -- ISSN 1213-8908 [CZ] -- Roc. 14, c. 2 (2006), s. 22-23. 1 obr., 2 fot.

KLENKOVÁ, J.: *Logopedie*. Havlíčkův Brod: Grada, 2006. ISBN 80-247-1110-9.

Komunikační schopnosti vývoje postižených dětí a dětí s detskou mozkovou obrnou v raném věku [Communicative abilities of children with congenitally impaired development and of children with infantile cerebral palsy] / Jirina Klenková. -- cze -- Lit

In: Speciální pedagogika -- [CZ] -- Roc. 12, c.3 (2002), s.190-196.

KRAUS, J. a kol.: *Dětská mozková obrna*. ISBN: 80-247-1018-8.

KUBOVÁ, L.: *Alternativní komunikace, cesta ke vzdělávání těžce zdravotně postižených dětí (metodická příručka)*. Praha: Tech-market, 1996. ISBN 80-902134-1-3.

Liečebnopedagogická intervencia u detí raného veku s ťažkým kombinovaným postihnutím s využitím spevu a hudby na rozvoj komunikácie / Elena Amtmannová. -- sla
In: Liečebnopedagogická intervencia, niektoré možnosti u detí, mládeže a dospelých -- [SK] -- (2001), s.10-17. Res. slov., 9 lit.

Maladjustacné prejavy sluchovo postihnutého dietata v komunikácii s matkou / Lubica Krocanová. -- slo -- Obsahuje bibliografické odkazy

In: Speciální pedagogika : Casopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky. -- ISSN 1211-2720 [CZ] -- Roc. 15, c. 1 (2005), s. 21-25.

Materiály ke kurzu Alternativní a augmentativní komunikace, Quip – společnost pro změnu.

Metodika k technice Piktogramy.

Metodika k technice VOKS.

Niektoré skúsenosti s rozvíjaním komunikacnej schopnosti u ťažko dyzartrického dietata v podmienkach Špeciálnopedagogickej poradne v Novej Bani / Margita Štrbová. -- sla

In: Efeta - otvor sa -- [SK] -- Roc. 9, c.3 (1999), s.13.

Parkinsonova nemoc a s ní spojená porucha komunikace a reci [The Parkinson disease and connected disorders of communication and speech] / Hana Bachurová. -- cze -- Obsahuje bibliografické odkazy: 14

In: Speciální pedagogika : Casopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky. -- ISSN 1211-2720 [CZ] -- Roc. 15, c. 3 (2005), s. 194-199. 1 obr.

Počítac jako komunikací paralela [Computer as a communicative parallel] / Jana Hnilicová, Martin Šrámek. -- cze

In: Mužeš. Noviny o šanci a dostojnosti pro každého -- [CZ] -- Roc. 6, c.7/8 (1998), příl. s.2-3. 1 fot.

Počítac ako pomocník / Ludovíka Šimková, Daniela Hudecová. -- sla

In: Efeta - otvor sa -- [SK] -- Roc. 9, c.3 (1999), s.17.

Problemy edukacji dzieci głęboko uposledzonych umysłowo w szkole zycia [Problémy výchovy detí s ťažkým mentálnym postihnutím ve škole života] / Daniela Gaj. -- pol

In: Szkoła specjalna -- [PL] -- Roc. 65, c.2 (2004), s.143-144.

Slovesno-žestovoje dvujazycije gluchich [Verbálne-posunkový bilingvismus u neslyšících] / G.L. Zajceva. -- rus -- Lit

In: Defektologija -- [RU] -- c.4 (1992), s.5-11.

Využitie hier pri augmentatívnej a alternatívnej komunikácii / Louise Van vliet ; Zsolt

Cséfalvay. -- sla -- Lit.

In: Logopaedica V -- [SK] -- (2002), s.114-115.

ZŠ, Zahrádka: *Rettův syndro*. 80-239-5774-0.

ŠKODOVÁ, E., Jedlička I. A kol., *Klinická logopedie*. Praha 2003, Portál s. r. o. ISBN 80-7178-546-6.

Žijí mezi námi [They live among us. On National Centre for Deaf in Beroun] / Miluše

Francová. -- cze

In: Česká škola -- [CZ] -- Roc. 2, c.9 (1995/96), s.16-17. 3 fot.

7. Seznam příloh

Příloha číslo 1 – Dotazník

Příloha číslo 2 – kasuistika - Slečna H., 57 let

Příloha číslo 3 – kasuistika - Slečna J., 55 let

Příloha číslo 4 – kasuistika - Pan O., 62

Příloha číslo 5 – kasuistika - Pan J., 78 let

Příloha číslo 1 - Dotazník

Dobrý den. Jsem studentka Speciální pedagogiky pro vychovatele na Technické univerzitě v Liberci. V současné době pracuji na své bakalářské práci. Tématem mé práce je alternativní a augmentativní komunikace. Nedílnou součástí mé práce je dotazníkové šetření, které má ukázat to jak se tento druh komunikace používá nebo nepoužívá u jedinců s narušenou komunikační schopností (tedy u jedinců, kteří nemluví nebo mluví velmi obtížně) v zařízeních rezidenčního typu (tedy v pobytových zařízeních), jaké jsou s ní zkušenosti, případně proč se nepoužívá.

Pokud budete mít zájem a dáte mi to vědět, budete s výsledky mého dotazníkového šetření seznámeni.

Proto Vás prosím o zodpovězení následujících otázek:

Název a adresa vašeho zařízení (jsou důležité pro zpracování dotazníkového šetření):.....

1. Jakého typu je vaše zařízení?

- a) s celoročním pobytem
- b) s týdenním pobytem
- c) denní
- d) jiného typu, jakého?.....

2. Jsou mezi vašimi klienty jedinci, kteří nemluví, případně mluví velmi málo, případně mají jakékoli komunikační obtíže?

- a) ano
- b) ne
- c) pokud ano, prosím popište
 - o jaký/é druh/y komunikačních obtíží se u vašich klientů jedná.....
.....
.....
 - O jaké základní diagnózy (z kterých lze odvodit proč klient nehovoří) se jedná.....

.....
.....

3. Jakým způsobem pracujete s jedinci, kteří nemluví? Popište prosím:

- a) zavádíte některý z alternativních či augmentativních komunikačních systémů
- b) nezavádíte žádný z alternativních či augmentativních komunikačních systémů
- c) zaměstnanci se domnívají, že klientům rozumí a že klienti nemají potřebu se více vyjadřovat, že jim stávající způsob komunikace stačí
- d) jinak, prosím, popište jak

.....
.....
.....

4. Jakým způsobem se s vámi klienti dorozumívají?

- a) písemně
- b) kýváním na otázky ano/ne
- c) jinak nonverbálně, výkřiky, gesty
- d) vyvodili jste alternativní nebo augmentativní komunikační systém, uveďte prosím jaký.....
.....
- e) Jinak. Jestliže jinak, tak jak?.....

5. Jaké alternativní nebo augmentativní komunikační systémy ve vašem zařízení používáte?

- a) piktogramy
- b) makaton
- c) voks
- d) facilitovanou komunikaci
- e) tabulky s písmeny
- f) jiný, jaký?

6. Jak reagují vaši klienti na možnost komunikace pomocí alternativního nebo augmentativního systému?

- a) komunikují aktivně
- b) komunikují, ale je potřeba výrazné motivace a je třeba navozovat komunikační situace
- c) nevyužívají ji z důvodu.....

7. Jak reagují rodiny klientů na to, že u jejich dítěte, sourozence,... byl vyvozen alternativní nebo augmentativní komunikační systém?

- a) spolupracují
- b) myslí si, že vše zařídí zařízení
- c) nespolečně spolupracují
- d) myslí si, že svému blízkému rozumí a to že stačí
- e) Jiná varianta Jestliže jiná, pak jaká?.....

8. Jak reagují na vyvozování alternativního nebo augmentativního komunikačního systému zaměstnanci?

- a) považují to za potřebný prostředek komunikace pro klienta, vítají ho a spolupracují
- b) odmítají tento způsob komunikace s odůvodněním, že klientovi stejně rozumí
- c) Jiná varianta Jestliže jiná, tak jaká?.....

9. Jestliže je ve vašem zařízení problém v bodu 3c), jak pracujete se zaměstnanci, abyste jim pomohli pochopit to, že pro klienta je důležité, aby se mohl samostatně a svobodně vyjadřovat, aby mohl vyjadřovat svou vůli, nevoli, svá přání.....

.....

.....

10. Co by vám konkrétně ve vašem zařízení pomohlo v tom, aby se vám podařilo dosáhnout toho, aby vaši zaměstnanci pochopili, že zavádění alternativní a augmentativní komunikace u vašich klientů má smysl.....

.....

.....

MÁM – NEMÁM ZÁJEM O VÝSLEDKY DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

Děkuji Vám za spolupráci a přeji příjemný den

Příloha č. 2 – kasuistika - Slečna H., 57 let

Lékařská zpráva: Porod vysokými kleštěmi. Primární encefalopatie, DMO extrapyramidová forma choreratetická. Těžká retardace psychomotorického vývoje, psychický vývoj opožděn v silné závislosti na postižení hybnosti. Čistotu udrží. Sama sedí. S oboustrannou oporou chodí.

Psycholog: Nehovoří ani ve slovech. Je odkázána na úplnou ošetrovací pomoc a péči. Pouze sedí. Těžká psychická retardace v souvislosti s fyzickým postižením. Těžký stupeň retardace, který však nelze zjistit žádnou psychologickou metodou. Verbální vyšetření nelze uskutečnit pro poruchu řeči, choreoatetosou znemožněné vyšetření performační úrovně.

Anamnéza: Jediné dítě věkem starších rodičů. Sl. H. se narodila do úplné rodiny. Po zjištění, že se dítě narodilo s postižením otec tuto situaci neunesl, rodinu opustil, manželé se rozvedli. Matka sl. H. se znovu vdala. Sl. H. vyrůstala u své babičky, matka ji navštěvovala. Vztah mezi sl. H. a babičkou byl velmi pěkný, sl. H. dodnes na babičku velice pěkně a ráda vzpomíná. Ve věku 12 let byla sl. H. umístěna do ÚSP, z důvodu, že ji již jedna osoba nebyla schopna fyzicky zvládnout.

Matka dceru pravidelně navštěvuje, přiváží jí dárky, stará se o to, aby měla vše potřebné. Matka se dodnes nevyrovnala s faktem, že má dítě s tak těžkým stupněm postižení. Nedokáže se radovat z dílčích úspěchů své dcery. Vidí to, že sl. H. není schopna dosáhnout „normy“.

Otec sl. H. navštěvoval, pokud byl ještě fyzicky schopen. Dodnes zasílá asi dvakrát do roka pohlednici s přáním a gratulací, na vánoce veliký balík plný sladkostí a ovoce. Na vánoce 2005 jsme snad poprvé tatínkovi odepsali. Napsali jsme děkovný dopis za balík, popsali, co sl. H. dělá, jak se má, jak tráví svůj čas a poslali ukázky práce na počítači a obrázek. Asi po dvou měsících přišla od otce sl. H. odpověď, která doslova vyrazila dech všem zúčastněným z personálu. Asi stejně jako tatínkovi vyrazil dech dopis od sl. H. na poděkování za balík. Tuto korespondenci považujeme za veliký úspěch a alespoň částečné napravení vztahů mezi otcem a dcerou.

Sl. H. tráví svůj čas převážně ve školičce, na terapeutické dílně a na svém pokoji. Dříve hodně a pěkně vyšívala. Od doby (asi 3 roky), co začala chodit do školičky už chce jen psát. Ve školičce píše na počítači, který se naučila ovládat. Sama se pohybuje po obrazovce, dokáže si klávesnici přepnout na velká písmena, dokáže smazat nežádoucí okno, které se jí ukáže na monitoru. Opisuje slabiky, počítá do 100 bez přechodu přes desítku. Velice ráda tvoří. S oblibou tvoří papírové koláže, maluje vodovými barvami, fixami, temperovými barvami na kameny... Taktéž ráda naslouchá četbě z knihy. Vysloví několik slov, jejich vyslovení je

náhodné. Není zaměřená jen na sebe, velmi silně vnímá druhého jedince, dokáže se něčeho zříct, ustoupit, dát přednost. Sl. H. velmi ráda jezdí do kina, do divadla, na výstavy, na procházky. Udrží záměrnou pozornost. Je velmi milá, u svého okolí oblíbená, dokáže okolo sebe šířit radost. Je stále otevřená novým podnětům. Ráda se dozvídá vše nové, ráda experimentuje, zkouší nové výtvarné techniky,....

Sl. Helena byla v roce 2007 znovu diagnostikována psychologem v našem zařízení. Byl proveden nonverbální test a ukázalo se, že sl. H. vůbec nemá mentální retardaci, že má IQ 80. Sl. H. toto zjištění velmi potěšilo. Ukazovala mi, že vždy věděla, že není hloupá, že jí to myslí.

Pokud jsem ještě pracovala v našem zařízení v přímé péči, snažila jsem se o zavedení alternativní komunikace pomocí komunikační techniky – piktogramy. Asi tři roky.

- Rozumění signálům neverbální komunikace – sl. H. rozumí signálům neverbální komunikace velmi dobře.
- Rozumění řeči – sl. Helena rozumí řeči velmi dobře, je třeba jen dát pozor na těžší výrazy.
- Současné způsoby komunikace (verbální i neverbální) a jejich úspěšnost, včetně případného spontánního užívání náhradních forem komunikace – sl. H. nemluví, někdy vysloví krátké slovo, podle jejího tvrzení to není záměrné vyslovení slova. Domlouvá se nonverbálně, vytvořila si vlastní „znakovou řeč“ o několika znacích: kapesník, bryndák, bolest hlavy, bolest zubu, bolest v krku, učesat, umýt zuby, pustit televizi, podat rádio, předepsat slabiky v sešitě.
- Vyjadřování ano/ne – hlavou kýve ano/ne.
- Zrakové a sluchové vnímání – velmi dobré, zvláště po korekci brýlemi
- Rozumění symbolům a případné čtenářské dovednosti – symbolům rozumí, čte písmena a slabiky, slova ne.
- Úroveň motoriky (hrubá a jemná motorika, rozsah, přesnost a rychlost pohybu ruky pro zhodnocení fyzického přístupu ke komunikačním pomůckám včetně sezení a polohování)-cílem je zjistit motorické schopnosti, nikoli popsat motorické obtíže – učeše se, maluje, opisuje písmena do sešitu i na počítači.
- Motivaci ke komunikaci a potřebu dorozumět se – byla ochotná se učit piktogramům, ale stačí jí kývání ano/ne na otázky. Zdá se jí, že piktogramů je velké množství. Má při sobě fotografie několika lidí z personálu, které si vybrala pro případ, že chce někoho

zavolat (vedoucí oddělení, psychologa, sociální pracovníci, vychovatelko s kterou jezdí do kina, svou bývalou učitelku, která jí nejlépe rozumí)

- Sociální dovednosti včetně vztahů k vrstevníkům – velmi dobré.
- Emoční projevy, chování – přiměřené.
- Kognitivní schopnosti – dobré.
- Základní znalosti a perspektivy školského zařízení – v našem Domově se orientuje dobře.
- Způsob trávení času, v jakém prostředí se uživatel pohybuje – vyšívá, píše do sešitu a na počítači, dívá se na televizi, poslouchá rádio a kazety.
- Očekávání klienta a osob v jeho okolí, úroveň podpory – potřebuje pomoc s krmením, oblékáním, přemisťováním, komunikací.

Příloha číslo 3 – kasuistika - Slečna J., 55 let

Dg: mentální retardacespastický equinovarus-vlevo horší, lokomoce samostatná, obuv kotníčková, svobodná, bezdětná. Dnes imobilita, inkontinence.

RA: Nelze dohledat, vzhledem k tomu, že naše zařízení bylo zasaženo povodní, některá dokumentace byla zničena vodou.

OA: Víme, že sl. J. byla do našeho zařízení přivezena v roce 1981 z jiného zařízení, ze kterého podle fotografií víme, že ještě chodila. Z počátku chodila ještě i v našem zařízení.

- Rozumění signálům neverbální komunikace – sl. J. nemluví. Zda signálům rozumí se dá jen obtížně odečíst. Některým určitě ano.
- Rozumění řeči – u sl. J. se to dá těžko poznat. Něčemu z řeči určitě rozumí.
- Současné způsoby komunikace (verbální i neverbální) a jejich úspěšnost, včetně případného spontánního užívání náhradních forem komunikace – po nejvíce úsměv, smích, pláč. Sl. J. mě velmi zaujala tím, když jsme si všimla, že na mě reaguje smíchem, když vstoupím do její blízkosti, pozdravím ji a začnu s ní komunikovat. Též mě zaujalo, když začala velmi usedavě plakat a dotýkat se při tom své lahve na pití. Po té, co jsem jí podala pití se uklidnila a přestala plakat, toto nikdy dříve nedělala, proto jsem to vnímala jako určitý posun v komunikaci, že si dokázala „říct“ o to, co potřebuje.
- Vyjadřování ano/ne – velmi omezeně. Pokud trvám na odpovědi zda chce nebo nechce jít na konkrétní aktivitu, dává souhlas najevo náznakem odstrkováním se ve vozíku.
- Zrakové a sluchové vnímání – jistě vnímá, čemu z vnímaného rozumí, těžko usoudit.
- Rozumění symbolům a případné čtenářské dovednosti – nechte, porozumění symbolům nedovedu posoudit.
- Úroveň motoriky (hrubá a jemná motorika, rozsah, přesnost a rychlost pohybu ruky pro zhodnocení fyzického přístupu ke komunikačním pomůckám včetně sezení a polohování)-cílem je zjistit motorické schopnosti, nikoli popsat motorické obtíže – někdy se dovede sama odstrkovat ve vozíku, pomalu, ale přemístí se například z terapeutické dílny na pokoj
- Motivaci ke komunikaci a potřebu dorozumět se – ve vyhrocených situacích se snaží dorozumět, gest používá velmi málo.
- Sociální dovednosti včetně vztahů k vrstevníkům
- Emoční projevy, chování – úsměv, smích, pláč

- Kognitivní schopnosti
- Základní znalosti a perspektivy školského zařízení - nečte
- Způsob trávení času, v jakém prostředí se uživatel pohybuje – poslouchá četbu knihy, dívá se na televizi, pozoruje své okolí.
- Očekávání klienta a osob v jeho okolí, úroveň podpory – očekává od svého okolí porozumění.

Příloha číslo 4 – kasuistika - Pan O., 62

Dg: encephalopatia smíš. Ethiol. Hloubky demence, hloubky stř. až těžší demence. Dlouhodobě opakovaně hosp. v PL.

RA: Rodiče nežijí, pochází z 10 sourozenců, údajně bez psych. Zátěže.

OA: ? Porod bez komplikací. Vyučen zedníkem, pracoval v oboru, celem 11 let ve VT pro rozkrádání majetku+tr. Č. v souv. S alkoholem.

Psychiatr. Anam.: opak. hosp. v PL nejprve pro závislost na alkoholu potom pro encephalopatii – st. P. recidiv. CMP s hemiparezou+fatickou poruchou. Ochrnutý na pravou stranu.

Potřebuje doprovod, nemluví.

- Rozumění signálům neverbální komunikace – rozumí, potřebuje čas.
- Rozumění řeči – rozumí.
- Současné způsoby komunikace (verbální i neverbální) a jejich úspěšnost, včetně případného spontánního užívání náhradních forem komunikace – skřeky, gestikulace levou rukou.
- Vyjadřování ano/ne – vyjadřuje spolehlivě.
- Zrakové a sluchové vnímání – zrakově i sluchově vnímá.
- Rozumění symbolům a případné čtenářské dovednosti – symbolům rozumí, čte.
- Úroveň motoriky (hrubá a jemná motorika, rozsah, přesnost a rychlost pohybu ruky pro zhodnocení fyzického přístupu ke komunikačním pomůckám včetně sezení a polohování)-cílem je zjistit motorické schopnosti, nikoli popsat motorické obtíže – ochrnutý na pravou stranu
- Motivaci ke komunikaci a potřebu dorozumět se – dorozumět se chce. Velmi rád sází sportku, nadšeně ukazuje čísla, která chce zaznačit. Pokoušeli jsme se o zavedení prstové abecedy na jednu ruku. Odmítl. Dali jsme několik měsíců přestávku. Opět projevil zájem, pokračovali jsme. Ve chvíli, kdy s prstová abeceda vyvěsila na sesternu, aby se jí mohli naučit všichni z personálu, narazili jsme na odpor personálu, neochotu se učit, pohodlnost,...
- Sociální dovednosti včetně vztahů k vrstevníkům – dobré.
- Emoční projevy, chování – přiměřené.
- Kognitivní schopnosti – dobré.
- Základní znalosti a perspektivy školského zařízení – dobré.

- Způsob trávení času, v jakém prostředí se uživatel pohybuje – na pokoji, v kužárně.
- Očekávání klienta a osob v jeho okolí, úroveň podpory – snaha o porozumění, pochopení.

Příloha číslo 5 – kasuistika - Pan J., 78 let

Je komunikativní, rád pracuje, rád zpívá, říká říkanky, hraje Člověče nezlob se, rád poslouchá dechovku, dívá se na televizi, má rád péči personálu. Když se mu nevyhoví je vzteklý.

Psychopatologicky: auto i allopsychicky orientován, kontakt navazuje ochotně, odpovídá adekvátně, bez latencí, tón a dikce v mezích, vyjadřovací schopnosti slabší. Normoforický, spíše tupě euforický, bez známek emoční tenze či anxiety, efektivita přiléhavá, ale oploštělá, málo odklonitelný, vnímání t. č. bez kvalitativních poruch, nejsou halu ani pravé iluse. Myšlení utlumené, s perseveracemi, s relikty bludných produktů bez emočního impaktu. Pozornost jen krátkodobě, mimika forii odpovídá, intelekt a paměť deteriorovány, organicita pozitivní.

Dg: debilita, parafremia

- Rozumění signálům neverbální komunikace – rozumí.
- Rozumění řeči – rozumí.
- Současné způsoby komunikace (verbální i neverbální) a jejich úspěšnost, včetně případného spontánního užívání náhradních forem komunikace – verbální i neverbální.
- Vyjadřování ano/ne – vyjadřuje se.
- Zrakové a sluchové vnímání – vnímá.
- Rozumění symbolům a případné čtenářské dovednosti – rozumí.
- Úroveň motoriky (hrubá a jemná motorika, rozsah, přesnost a rychlost pohybu ruky pro zhodnocení fyzického přístupu ke komunikačním pomůckám včetně sezení a polohování)-cílem je zjistit motorické schopnosti, nikoli popsat motorické obtíže – dobrá.
- Motivaci ke komunikaci a potřebu dorozumět se – snaha o dorozumění, napodobuje znaky prstové abecedy pro jednu ruku.
- Sociální dovednosti včetně vztahů k vrstevníkům – ovládá.
- Emoční projevy, chování
- Kognitivní schopnosti
- Základní znalosti a perspektivy školského zařízení
- Způsob trávení času, v jakém prostředí se uživatel pohybuje – na pokoji, sledováním televize.
- Očekávání klienta a osob v jeho okolí, úroveň podpory – vyžaduje pozornost.

